

IDA. Baskı

Yıl : 1969

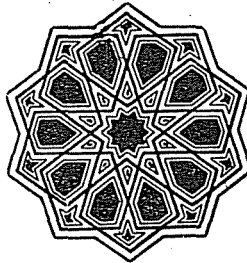

Cilt : XVII

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

TOPRAK VE İSLÂM

Dr. SÜLEYMAN ATEŞ

Toprak meselesi, insan yaratılış berî üzerinde durulan bir konu olmuştur. Esas nüvesini topraktan alan insanı topraktan ayırmak mümkün değildir. İnsan topraktan çıkmış ve tekrar toprağa dönecektir. İnsanı dünya hayatı boyunca da emzirip besleyen ana topraktır. Onun içindir ki insan toprağa yakından bağlıdır. Ve toprak mülkiyeti, hemen bütün mülkiyetlerin başında yer alır.

İnsanlar yaratılış itibariyle çeşitli karakter gösterirler. Kimi var ki bütün dünya kendisinin olsa doymaz. Kimi de var ki dünya yansa umuruna gelmez. Kimi güçlü, kuvvetlidir, tuttuğunu koparır, başkalarına saldırır, kitleleri kendine bende etmek ister. Kimi de zayıftır, elindeki alırlar, hakkını koruyamaz.

Eğer insanlar, bu karakterleriyle başbaşa bırakılsa ve istediklerini yapmakta serbest olsalardı, kuvvetliler zayıfları ezecek, dünya çalkantılar içinde kalacaktı. Buna engel olmak için insanlar, ötedenberi gerek hak, gerek batıl; gerek iyi, gerek kötü bir nizamla bağlanmışlardır. Toprak meselesi de devirler boyunca çeşitli safhalar geçirmiş, çeşitli sistemler görmüştür.

Nihayet islâm gelmiş, cihanı baştan başa adaletle dolduran İslâm, toprak meselesini de adalet ölçüleri içinde halletmiştir. İslâm Peygamberi, yalnız bir kişinin sivriliş, koca bir mahallenin sefalet içinde yaşamasına aslâ razı olmamış; insanlar arasındaki yaşayış farklarını, ölçüsüzlükleri mümkün mertebe gidermeğe çalışmış; fertler arasındaki refah nishetsizliğini ortadan kaldırarak insanları birbirine yaklaştırmak istemiştir.

İnsanın ihtiyacı ve hırsı tükenmez. Bir kere dünyaya daldı mı dalar, binini milyon, milyonunu milyar yapmak ister insan. İnsanlığın bu za'afına Resul-i Ekrem (S.A.V.) şu mübarek sözleriyle işaret buyurmuşlardır: "İnsan oğlunun iki vadi dolu malı olsa, üçüncüsünü de ister; insan oğlunun karnını

ancak toprak doldurur". Bunun çaresini de şöyle göstermişlerdir: "Zenginlik mal çokluğu ile değildir; asıl zenginlik nefis zenginliğidir"¹.

Öyle köylüler vardır ki yıllık kazancı bin lirayı geçmez. Kimi de ancak 200-300 lira olan Otellerde kalır. Derebeylik yapmış, topraklar gasbetmiş, bir köy halkını köle gibi emrinde çalıştırmış fakat onlara karın tokluğunu bile çok görmüştür. İslâmın yolu bu değildir. İslâm "yalnız bana" sloganından nefret etmiştir. Ölçüyü sağlamak için zekât ve fitra yanında Allah yolunda infakı emretmiş, zenginin malında fakire hisse ayırmıştır.

Paraları kasalara doldurup yağmayı haram saymıştır. Bir âyet şöyle diyor: "Onlar ki altın ve gümüşü yığarlar, Allah yolunda sarfetmezler. İşte onları can yakan bir azap ile müjdele. Kıyamet gününde o yığdıkları şeyler cehennem ateşinde pullanacak, onunla alımları, yanları ve sırtları dağlanacak. İşte yığdıklarınız, yağmakta olduğunuz şeyin tadını tadın denilecektir"².

Çok zenginimiz, İslâmın yolunda olsa, zekâtını verse İslâmın yasakladığı kenz durumu olmayacak; paralar kasalardan çıkıp cemiyet hizmetine geçecektir. Fakirler de kalkınacaktır.

İmam-ı Azam, toprak bir deste dahi bitirse onun öşrünü vermeği vacip görmektedir.

Hız. Peygamber'in ve sahabîlerinin hayatları ortadadır. Onun sahabîleri arasında böylesine bir ölçsüzlük var mıydı? Mekke'den göç edip gelen müslümanları, Medine'li kardeşleri bağrılarına basmışlardı. İki evinden birini, iki cariye veya kölesinden birini muhacir kardeşlerine vermişlerdi. Bu suretle yer yüzünün eşini görmediği adalet teessüs etmişti. İslâmın şu harika eşitlik anlayışına bakın:

Allah'ın Resulü (S.A.V.), Benû Nadir yurdunu zaptedip mallarını mülklerini ele geçirdiği zaman Medine'lilere sordu:

— Muhacir kardeşlerinizin malları yoktur. Eğer isterseniz fethettiğiniz yerleri ve sizin mallarınızı birbirine katıp hepinize birlikte taksim edeyim. Ve eğer isterseniz, sizin mallarınız sizde kalsın, bunu sırf muhacir kardeşlerinize taksim edeyim."

Resulullah burada iki zümreyi tam eşit yapmak istemiştir. Medine'li-lerin ellerinde bulunan bütün mallar alınıp bu mallara katılacak ve iki züm-

1 Buhâri, al-Câmi'u's-şâhîh, Rikâk, 15; Muslim, al-Câmi'u's-şâhîh, zekât, 120.

2 Tevbe suresi: 34 - 35.

reye eşit şekilde taksim edilecek veya Medine'liler, kendi mallarına sahip olacaklar, fethedilen mallar muhacirlere dağıtılacak. Her iki halde de tam eşitlik sağlanacak.

Ama Allah'ın Resulüne gönül vermiş insanlar, bununla da iktifa etmiyorlar, daha yüce bir ahlâk ve fazilet örneği vermek istiyorlar ve cevaben diyorlar ki:

— Hayır ya Resulâllah, bunu onlara taksim et ve bizim mallarımızdan da yine istediğini taksim et.

İşte onların bu örnek hareketleri üzerine şu âyet iniyor: “ve yu'sirûne alâ enfüsihim velev kâna bibim hasasa: Kendilerinin bir ihtiyacı da olsa (kardeşlerini) kendilerine tercih ederler”¹.

Bir âyeti kerime, malın sırf zenginler arasında dolaşan bir şey olmasını yasaklıyor: “Key lâ yekûna dûleten beyne'l-ağniya'i minkum: Sizin zenginleriniz arasında dolaşacak olmasın”². Hz. Peygamber (S.A.V.) de “Zenginler arasında dolaşmasın” diye fethedilen arazileri devlete maletmiştir.

Bizim cemiyetimizde durum böyle değildir. Osmanlı devrinde bidayette iyi bir maksatla tımar ve zeâmet usulleri ihdas edilmişti. Tımar ve zeâmet devlete ait araziye iktac' yani bir çeşit dağıtma yoluyla fertlere vermektir. Tımar ve zeâmet sahipleri, işledikleri toprağa mukabil, devlete muayyen miktarda asker besler ve silâhını temin ederlerdi.

Fakat bunlar sonradan bozulmuş, iş derebeyliğe dökülmüş, halktan çeşitli adlar altında vergiler alınmış ve İbni Âbidîn'in dediği gibi halka zulüm yapılmıştır.

Yeniçerilerin lâğvı üzerine tımar ve zeâmet usulleri de kalkmış, fakat onların yerine derebeyler, ağalar konmuştur. Bunlar, kuvvetleri nisbetinde toprak zaptetmişler, “benimdir” demişlerdir. Aslında toprak ne filânın ne falânındır. Toprak Allah'ındır.

Müseylemetülkezzab Hz. Peygamber'e: “Arzın yarısı senin, yarısı benim” diye yazar. Resulullâh cevabında: “Arz ne senin ne de benimdir. Arz Allah'ındır” der.

Bugün de “benimdir” diye köylere sahib olan ağaların mevcudiyeti inkâr edilemez. Ama gerçekte benimdir dedikleri toprak kendilerinin midir, değil midir? Bunu Allah bilir.

1 Haşr suresi: 9

2 Harş suresi: 7

Ebu's-Suud Efendi'nin de belirttiği gibi Türkiye'deki arazi, mirî, arazidir. Devletin malıdır. Bu topraklar satın alınmaz, satılamaz. Eğer devletin verdiği mala sahip iseler, buna kimse bir şey diyemez. Fakat gasbetmiş iseler, ellerinden alınır, topraksızlara dağıtılır.

Daha yakın yıllarda memleketimizde bir Ermeni sevkiyatı oldu. Ermeniler öldürüldüler, canını kurtaranlar kaçtılar. Bunların toprakları ortada kaldı. Gözü açıklar buralara sahip oldular, işlediler ve kendilerinin olduğunu söylediler. Halbuki İslâm hukukuna göre ölü bir toprak bile ancak devlet reisinin izniyle ihya edildiği taktirde ihya edenin olur. Mevat olmyan ve tamamen devlete ait olması gereken bir araziye devlete sormadan işlemek ve buna sahip çıkmak haramdır. Böyle kimseler gâsıp durumuna düşerler.

İslâm bilginleri daima meşrû haklara el uzatılmıyacağını söylerler. Fakat gâsıbın elinden gasbedilen malın geri alınmasını da farz görürler. Bugün Anadolu'da ağa diye bilinen zümrenin ellerindeki arazinin belki yarısı *hazinenindir*, devlet malıdır. Bu hazineler, kadastro zamanında ehli vukuflara ve diğer kişilere takdim edilen ziyafet ve rüşvetler sayesinde ağanın tapulu malı haline gelmektedir.

Ebû Abdillah, atlarını otlatmak için bir miktar mer'a ister Hz. Ömer'den. Hz. Ömer Ebû Musa'ya şu emri yazar: "Ebû Abdillah benden Dicle kenarında atlarını besliyecek bir miktar arazi istiyor. Bak, cizye toprağından olmayan ve cizye suyu geçmiyen arazi varsa ver." Çünkü cizye toprağı devletin malıdır. Onun geliri fakir fukaraya sarfedilecektir. Onda yetimlerin hakkı vardır.

Resulullah Efendimiz ve Dört Halifesi, bütün insanların topraktan faydalanmasını istemişlerdir. Yalnız kendi zamanlarındaki müslümanları değil, ilelebed gelecek insanları da düşünerek onlara hisse ayırmışlardır.

Hz. Ömer, Irak Fatihi Sa'd ibn Ebî Vakkas'a şöyle yazar: "İnsanların senden ganimetleri taksim etmeni istediklerini hatırlatan mektubunu aldım. Şimdi şu yazdığım şekilde amel et: hayvan, mal, ne varsa harbde bulunan müslümanlara taksim et. Fakat arazileri ve nehirleri, işletenlere bırak; ta ki bu, müslümanların gelirlerinden olsun. Zira sen oraları şimdi mevcud olanlara taksim edersen, onlardan sonra gelecek olanlara bir şey kalmaz. Ben sana, insanları İslâma dâvet etmeni emretmiştim. Her kim savaştan önce müslüman olursa o, müslümanlardan bir ferttir. Malı kendisininidir. İslâm da bir hissesi vardır. Kim savaştan ve bozgundan sonra müslüman

olursa o da müslümanlardan bir ferttir ama malı müslümanlara aittir. Çünkü müslümanlar onu almışlardır²”.

Hz. Ömer, araziyi fatihlere taksim etmesini isteyenlere şöyle demişti: Cenab-ı Hak, ganimet alacakları şu şekilde sıralamıştır: “Allah’ın, fethedilen memleketler halkının mallarından Peygamberine verdiği genimetler.....” “Hicret eden fakirlere”, sonra “onlardan önce Medine’yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimselere”, sonra “onlardan sonra gelenler”. Şimdi arazi taksim edilse, geriden gelenlere bir şey kalmaz⁴.

Hz. Ömer, haraç toprağını, yani harb yolu ile alınmış olan toprakları satmayı caiz görmemiştir. “Zimmet ehlinin arazilerini satın alamayız” demiştir.

Âmir’in rivayetine göre Utbe İbn Ferkad, haraç toprağından bir tarla alır. Gelir, Hz. Ömer’e böyle bir toprak aldığını haber verir. Hz. Ömer sorar:

— Kimden aldın?

— Sahibinden.

— (Müslümanları göstererek) onun sahibi bunlardır. (Müslümanlara dönerek) siz buna bir şey sattınız mı?

— Hayır.

Utbe’ye döner:

— Git paranı kime vermişsen geri iste (yoksa paran yanar)⁵.

Bütün bunlardan anlıyoruz ki İslâm, gerçek sosyal adaleti getirmiştir. İslâm, kompradorlar nizamı değildir. Ne Batıda olduğu gibi murakabesiz, başı, boş, ölçsüz bir kazanç sistemini; ne de Rusya’da olduğu gibi ferdi alın teriyle kazandığı malından mülkünden ayırıp bedbaht eden bir sistemi kabul etmemektedir. Bu iki sistem de insanları köleleştirmiştir. Biri ferdi fertlere, kompradorlara köle yapmakta; diğeri ferdi cemiyete, devlete köle yapmaktadır. Dolayısıyla iki sistem de insan fitratına aykırı düşmektedir. Ruh ve beden olarak insanı tatmin edememiş, insanı madde yapmış, maddenin ezici çarklarında bırakmış, üzüntülerin gayyasına atmıştır.

İslâmdır ki bu iki sistemin ortasında bir ekonomik sistem, bir toprak sistemi getirmiş, insanî şerefi zenginliğe değil takvaya bağlamıştır. Bu suret-

2 Yahya ibn Âdem al - Kuraşi, Kitabu'l - Haraç, . 38, Mısır 1347.

3 Haşr suresi; 7 - 9.

4 Yahya b. Âdem, Kitabu'l - Haraç, s. 19.

5 Aynı eser, s. 57.

le köle ile efendi, insanlık bakımından eşit hale gelmiş, dünya, kötülüklerden arınmış tertemiz olmuştur.

Kimsenin alın teriyle kazandığı veya babasının meşrû kazancından kendine intikal eden malını elinden alıp başkasına vermek suretiyle değil; fakat gayri meşrû olarak gasbedilen malları, rüşvetle tapuya tescil edilen toprakları titiz bir çalışma ile tesbit edip ayırmak ve bunları fakirlere, yani Hz. Ömer'in deyişiyle asil sahiplerine dağıtmak şeklinde yapılacak âdil bir toprak reformu, İslâmın ruhuna uygundur ve hattâ gereklidir.

İslâmın gayesi, zayıf korumaktır. Hz. Ebû bekir'in ilk hutbesinde söylediği söz, çok manîdardır: "İçimizde zayıf olanınız, başkası üzerinde bulunan hakkını alıp kendisine verinceye kadar yanımda en kuvvetlinizdir."

İslâmî ölçülerle yapılacak toprak reformu, komünizm biçiminde insanları bedbaht eden bir sosyalizm değil, insanları birbirinin malına göz dikmekten uzaklaştıracak, insanlara huzur ve güven getirecek İlâhî bir adaletin tecellisi olacaktır.

I- TOPRAK MÜLKİYETİ

Hız. Muhammed (A.), her alanda olduğu gibi toprak hukukunda da hususi mülkiyete dokunmamış, ancak topraktan, arazi vergisi yerine oşür veya haraç almıştır. Hususi mülkiyet kaldırılıysaydı, insanlar bir şeye bağlanamaz, istekle çalışamaz, ekonomik gelişme geriler, memleketin zahire anbarı olan köy ve kasabalar zayıflar, hattâ iflâs ederdi.

Mülkiyet, ya harb yoluyla veya satın alma, hibe, miras vs. yollarla olur.

Roma da, eski devletlerde toprak kazanmanın ilk ve umumi kaynağı harb idi. Müslümanlar da ilk devirlerde harbetmek zorunda kalmışlar ve bu savaşlar sonunda birtakım ganimetler ele geçirmişlerdi.

İslâm'da düşmandan alınan mallar hakkında üç tabir vardır:

1-Fey', 2-Ganimet, 3-Nefl.

a) Arapçada öğleden önceki gölgeye zill, öğleden sonrakine fey' denir. Fey'de geri dönmek manası da vardır. İşte dünya mallarının ya batmak üzere olan güneş gölgesi gibi geçici olduğunu veya malın, İslâm dârına geri döndüğünü ifade için savaşta alınan mallara fey' de denmiştir. Fey' de ganimettir. Fakat Ebu Yusuf'a göre fey', toprağın haracıdır.

Fey'in çeşitli tarifleri vardır. Masse fey'i: "Sulhen fethedilmiş yerlerde harbîlerden alınan ganimet" şeklinde tarif eder⁶.

b) Ganimet: Düşmandan harb ile alınan maldır. Bir iğne dahi ganimettir.

c) Nefl: Bu da düşmandan alınan maldır. Fakat taksimden önce bazı şahıslara bir imitiyaz olarak bırakılan maldır. Meselâ imam (devlet reisi), harbde "Kim bir adam öldürürse üzerinde çıkan eşyası kendisine aittir" diyebilir. Bu takdirde bir adama galip gelen kimse, onun üzerinden çıkan eşyaya sahibolur ki bu ganimete NEFL denir⁷.

Fethedilen Topraklar :

Fethedilen ülkelerin toprakları da ganimettir. Bütün ganimetler, fethedenlere taksim olunur. Ancak toprak müstesna. Toprak bütün müslümanların fey'i (ganimeti)dir. Devlet reisi istişare ederek bu hususta şu üç hükümden birini verir:

1) Ya bu toprağı fethedenlere dağıtır. O zaman diğer ganimetleri olduğu gibi araziye de beş parçaya ayırır. Beşte birini Beytu'l-mal denen devlet hazinesine bırakır. Geri kalan dört parçasını da fatihler arasında süvari veya piyade olduklarına göre değişen bir nisbet içinde bölüştürür.

Yahut bu araziye fatihlere değil de diğer müslümanlara taksim eder. Hüküm yine aynıdır. İki halde de kendilerine toprak verilenler, toprağın bulunduğu yerde yerleşirler. Bu iki halde toprak öşridir. Yani mahsulünün onda biri devlete verilir.

2) Yahut da toprağı, fatihlere veya diğer müslümanlara paylaşmaz, eski sahiplerinin elinde bırakır. Bu takdirde toprak haracı olur. O zaman bu adamlar, kendi canlarının korunmasına mukabil verecekleri cizyeden ayrı olarak topraktan da haraç verirler.

3) Ya da devlet reisi, bu araziye bütün müslümanların veya fatihlerin lehine olarak vakfeder. Yani gelir, bütün müslümanların yahut fatihlerin olur. Bütün müslümanlar veya fatihler onun haracından ilelebed istifade ederler⁸.

6 Vasfi Raşid, Toprak Hukuku, s. 50, Ankara, 1953

7 Aynı eser, s. 51

Hz. Ömer (R.A.) Mısır, Şam ve Irak'ın Sawad denilen arazisini eski sahiplerinin ellerinde bırakmıştı. Bilâl ve arkadaşları, bu arazinin de diğer ganimetler gibi taksim edilmesini istediler. Hz. Ömer, şu gerekçeyi ileri sürerek onları reddetti:

Cenabı Hak: "Allah'ın, fethedilen memleketler halkının mallarından Peygamberine verdikleri, Allah, Peygamber, yakınlar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir; İçinizdeki zenginler arasında elden ele dolaşması için değildir. Peygamber size ne verirse onu alın; sizi neden menederse ondan geri durun; Allah'tan korkun. Doğrusu Allah'ın cezalandırması çetindir. Allah'ın verdiği bu ganimet malları, yurtlarından ve mallarından çıkarılmış olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza diliyen, Allah'ın dinine ve Peygamberine yardım eden muhacir fakirlerindir. İşte doğru olanlar bunlardır. Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler; onlara verilenlerden ötürü içlerinde bir çekememezlik duymazlar; kendileri zaruret içinde bulunsalar dahi onları kendilerinden önde tutarlar. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler var ya işte onlar salâha erenlerdir." dedikten sonra: "Onlardan sonra gelenler: "Rabbimiz, bizi ve bizden önce inanmış olan kardeşlerimizi bağışla; kalbimizde mü'minlere karşı kin bırakma; Rabbimiz, şüphesiz sen, şefkatlisin, merhametlisin" derler⁹". diyor. Burada Cenabı Hak, önce ganimetin fakirlere verileceğini, sonra yerlerinden yurtlarından çıkarılanlara, sonra Medine'de yerleşenlere ve en sonunda da daha sonra gelecek müminlere verileceğini beyan etmekte ve gelecek müminleri bu ganimete iştirak ettirmiş bulunmaktadır. Bu araziye taksim edersem onlara bir şey kalmaz. "Ve eğer taksim etmez, müminlere bırakırsam, San'adaki bir çoban da bu fey' (ganimet) den nasibini alır¹⁰".

Arazi'nin, Ödediği Vergiye Göre Taksimi :

Ödediği vergiye göre arazi, ikiye ayrılır: 1) Öşriyye, yani kendisinden öşür alınan arazi, 2) Haraciyye, yani kendisinden haraç alınan arazi.

8 Yahya b. Âdem al-Kuraşî, s. 18, Kahire 1347; Âtîf Beg, Kanunname-i Arazi Şerhi; Vasfi Raşid, Toprak Hukuku.

9 Haşr Suresi: 7-10

10 Ebu Yusuf, Kitabu'l-Harâç, s. 13

a) Öşri arazi: Üzerindeki sahipleri kendiliğinden müslüman olan topraklar ve sahiplerinden cizye kabul edilmeyen araziler öşridir. Kendi kendine müslüman olan kimselerin, kanlarına mallarına dokunmak haram olduğu gibi arazilerine de dokunmak haramdır. Medine halkı kendiliğinden müslüman olduğu için arazileri öşri olmuştur. Kendilerinden cizye kabul edilmeyenlerin arazileri de öşridir dedik. Arabistan müşriklerinden cizye kabul edilmez. Onların ya müslüman olmaları veya öldürülmeleri emredilmiştir. Binaenaleyh Arabistan arazisi öşridir. Dinden dönen kimselerin arazileri de öşridir. Çünkü onlardan da cizye kabul edilmez. Ya Müslüman olacak veya öldürüleceklerdir¹¹.

Ne Hz. Peygamber, ne de dört halife, Arabistan arazisine haraç koymamışlardır. Mekke ve Taif harb ile alındığı halde arazisi öşri kabul edilmiştir. Yemen halkından ehli kitap olan bir kavme de Hz. Peygamber, boyunları için cizye, arazilerine öşür koymuştur.

Arap toprağı, Kuzeyde Kadisiye ve Kûfe'den Mekke'ye gidilen çölde rastlanan ilk nehir Odaib'den başlayarak Yemen'in merkezi olan Hacr'e doğru inilerek Yemen ve Mahra'yı içine alır. Mahra, Oman ile Aden arasında ve Yarımada'nın ucundadır. Yani Arap arazisi, Odaib'den Yarımada'nın ucuna kadar uzanır, tekrar kuzeye çıkarak Suriye sınırına varır. Suriye dahil değildir.

Basra arazisi de öşri arazidendir. Sulh yoluyla alınan arazi, ne üzerine sulh yapılmış ise öyle olur. Ahalisi Müslüman ise arazi öşridir.

b) Müslümanlar tarafından anveten (harb yoluyla, zorla) fethedilen veya sulh yoluyla alınan araziler, eğer sahiplerinin elinde bırakılırsa haracıdır. Önce de ifade ettiğimiz gibi devlet reisi isterse buraları fatihler veya müslümanlar arasında taksim eder, yahut hazineye mal eder ki o takdirde arazi öşri olur. İmam (devlet reisi), müslümanlar için ne muvafık ise onu yapar. Uygun görürse eski sahiplerinin ellerinde bırakır. Fakat başlangıçta onların elinde bıraktıktan sonra bir daha haksız yere onların ellerinden geri alamaz. Çünkü İslâm'da haksız yere başkasının mülküne tasallut edilemez.

Mısır, Irak, Suriye, Şam ve Halep arazileri haracıdır. Amr İbn Âs, Mısır'ı, Hz. Ömer Irak Sawad'ını fethettikleri zaman arazilerinin haracı olduğunu ilân etmişlerdir. Suriye fethedildiği zaman arazisinin Haracı olacağını sahabiler kabul etmişlerdir.

11 Aynı eser s. 35.

Haraç, arza vurulan bir vergidir. Bir arazi hem öşri hem haracî olamaz. Öşür alınandan haraç alınmadığı gibi, haraç alınandan da öşür alınmaz.

Hız. Ömer, Irak fatihi Sa'd ibn Ebî Vakkas'a şöyle yazmıştı: "Alınan ganimet mallarından hayvan ve eşyayı taksim et, arazi ve nehirleri üzerinde çalışanlara bırak ki bu, müslümanların geliri olsun, bunun gelirleri devletin giderlerine harcansın¹²".

Haraç ve öşür arazileri, mülk olan arazilerdir. Mülk arazide sahipleri rehin, hibe, satma vs. gibi tasarruflarda bulunurlar. Bunların intikali feraiz usulüne göre olur. Kardeşlerden erkek iki, kız bir alır. Devlet reisi bir araziye fethettiği zaman sahiplerini orada oturtabilir. O zaman müslüman olmayan bu insanlardan baş vergisi olarak cizye, arazi vergisi olarak da haraç alır ve bu arazi onların mülkü olarak kalır.

Öşür ve haraç arazileri mülktür. Hattâ vakıf olması da mülk olmasına engel olmaz. İslâmda mülk arazi dörde ayrılır:

1) Köy ve kasabaların içinde bulunan arsalar ve kenarlarında bulunup evlerin tamamlayıcısı durumunda olan, a'zamî yarım dönümlük yerler. Fakat bu arsaların, köy ve kasabaların içinde bulunması, muhakkak mülk olmasını gerektirmez. Öşri ve haracî araziden, ihya edilmiş mevat araziden veya usulen hükümetten temellük edilmiş yerlerden de olabilir.

2) Mirî araziden şer'î esasa göre mülk olarak tasarruf edilmek üzere verilen araziler.

3) Öşri araziler,

4) Haracî araziler.

Vakıf araziden de haraç lâzımgelir. Arzın vakfından sonra da vazifesi olan haraç baki kalır.

c) Devlet reisi, isterse fethedilen yerin arazisini ne eski sahiplerine, ne de fatihlere veya diğer müslümanlara vermez, devlet hazinesi için alır. İşte fetih zamanında kimseye verilmeyip Beytu'l-mal yani devlet hazinesi için alınılan, fetih zamanında ne şekilde muâmele gördüğü bilinmeyen; mülk yani öşri veya haracî araziden iken sahiplerinin varis bırakmadan ölmüş olmalarıyla devletin eline geçen; mülk araziden iken zamanla sahipleri meçhul kalıp da mülkiyeti devlete kalmak üzere ihya olunan araziye EMİRÎ veya kısa şekliyle MİRÎ arazi denir.

Ebu's-Suud Efendi'nin beyanına göre Rumeli ve Anadolu'da öşri ve haracı arazi yoktur. Buralardaki arazi mirî arazidir. Mirî araziye ARZU'L-MEMLEKET veya ARZU'L-HAVZ de denir¹³.

Mirî arazinin rakabesi, yani kendisi devlete aittir.

Sahipleri varis bırakmadan ölüp gitmiş olan haracı arazi, devlete intikal eder, üzerinden haraç kalkar. Bu araziyi birisi devlet reisinden satın alırsa ondan haraç vermez. Çünkü devlet reisi, müslümanlar namına onun bedelini almıştır. Ancak bu araziye haraç lâzım değilse de öşür lâzımdır. Öşürde mülk şart değildir. Şart olan, arazın bitirdiği mahsulün sahibi olmaktır. Bundan dolayı vakıf araziye de öşür lâzımdır. Arza bağlı olan haracın düşmesinden, mahsule aid olan öşürün düşmesi lâzımgelmez¹⁴.

İmam (devlet reisi), böyle araziye şu iki yoldan biriyle çiftçilere bırakır:

1) Ya onları ziraat etmede ve haraç vermede mal sahiplerinin yerine geçirir. Yani onlar eker biçerler ve arazinin haracını verirler.

2) Yahut da araziye, haraç miktarınca kiraya verir. Bu takdirde alınan şey, imam hakkında haraç, kiracı hakkında ücret yerine geçer. Yani ziraat için çiftçilere verilen mirî araziden alınan icare bedeli, haraç ve öşür değil, ücrettir.

Çiftçi ziraati terk ederek kiralamayı bırakırsa kendisi ziraat etmeğe zorlanamaz ve ücret vermesi de lâzımgelmez. Meselâ ziraati terk edip şehre gelmek isteyen köylülere engel olunamaz, zorla yerlerinde bırakılamaz. Bundan dolayı onlara ceza tatbik edilemez¹⁴.

Arzu'l-Memleke ve Arzu'l-Havz diye adlandırılan Beytu'l-mal arazisi, bunu ellerinde bulunduran çiftçilerden alınmaz ve vazifelerini yaptıkları müddetçe o arazi onların ellerinde kalır. Öldükleri zaman miras olarak geçmez. Bunları satamazlar da.

Osmanlı devletinde bu husus şöyle cereyan ederdi:

Mirî arazinin rakabesi devlete ait idi. Bunlar, önceleri toprak sahibi sayılan tîmar ve zeâmet sahiplerinin ve bir aralık mültezim ve muhassılların izin ve tafviziyle tasarruf olunuyorken sonradan bunların lâğvedilmesi üzerine bugünkü gibi hükümet tarafından bu hususa memur edilen kimselerin

13 Ali Himmət Berki, Feraiz ve İntikal s. 141, Ankara, 1954

14 Raddu'l-Muhtar c. 3, s. 282 ve devamı, 1307

izin ve tafviziyle tasarruf olunmakta ve mutasarrıflarına tapu senedi verilmekte idi.

Önceleri mîrî ve mevkuf arazilerin tasarrufu, mutasarrıflarının ölmeleri üzerine çocuklarına geçmez, mahlûl olur ve hükûmet tarafından başkalarına verilirdi. Bu hal, ziraatin gelişmesine müsait görülmediğinden (975) de mîrî arazinin, mutasarrıflarının ölmesi üzerine erkek çocuklarına meccanen ve kız çocuklarına Tapuy-i misl ile geçmesi uygun görülmüş, daha sonraları da ihtiyaç üzerine çeşitli kanunlar çıkarılmıştır. Arazi intikali feraiz usulüne göre değil, kanuna göre yapılırdı.

İslâmda nassolmıyan yerde örf de bir delil sayıldığından arazi hukuku örf'e göre ve memleket ihtiyaçları göz önünde tutularak kanunlara bağlanmıştır.

Osmanlı devletinde bir oğul bırakarak ölen kimsenin arazisi, meccanen oğluna geçerdi. Eğer oğlu olmazsa arazi hazineye intikal ederdi. Bir arazide tasarruf eden kimse, arazinin durumuna göre üç sene veya daha çok bir zaman araziyi işletmezse onun elinden alınır, başka birine verilirdi. Bu husus'ta Dört Halife zamanında tatbik edilmiş bir usul idi. Mutasarrıflardan hiçbiri, sultanın veya naibinin izni olmadan o araziye başka birine devredemezdi.

Konumuz esas itibarıyla arazinin, İslâm hukukundaki yerini tesbit etmek olduğundan, Osmanlı Devletindeki tatbikata girişmek istemiyoruz.

Bağdad arazisi haracı araziden iken zamanla sahiplerinin çoğu varissiz ölerək nesilleri kesildiğinden arazileri beytulmale mal edilip mîrî araziden sayılmıştır. Nadir olarak sahipleri elinde kalan haracı arazi de mîrî tarafından zaptolunarak haracını mîrîye ve mahsulünden yirmide biri, yirmi beşte biri gibi belirli bir hisseyi sahiplerine vermek üzere çiftçilere verilmiş ve arazi sahiplerine verilen hisseye (akar) ve bu araziye de (arazi-i akariyye) adı verilmiştir. Fıkıh kitaplarının beyanına göre haracı arazinin maliki, fevt olmasından ya da ziraat sebepleri bulunmamasından ötürü o araziye tatil etmiş olsa, mîrî tarafından o arazi müzaraa yoluyla başkasına verilip malike isabet edecek hisseden veya icar olunup icare bedelinden veyahut beytulmal tarafından ziraat ettirilip mahsulünden veya satılmakla parasından beytulmalın hakkı olan haracı almak meşru' ve caizdir¹⁵.

Irak, Şam ve Mısır arazisi haracı idi. Eski sahiplerine terk edilmişti. Fakat sonradan buralar müslümanların eline geçmiştir. Fıkıh kitaplarında,

15 Kanunname-i Arazi Şerhi, s. 25-26

bu toprakları ellerinde bulunduran müslümanların buralara tasarruf-i mülâk ile tasarruf edecekleri, yani buralara tam malik olacakları yazılır. Buraların, müslümanların ellerine ne veçhile geçtiği iyi bilinmediğinden fukaha arasında mülkiyetleri üzerinde ihtilâf vardır. Umumiyetle buraların, ya Hz. Ömer tarafından bütün müslümanlara vakfedildiği, yahut da eski sahiplerinin varis bırakmadan ölüp gitmeleriyle müslümanların ellerine geçtiği ileri sürülmektedir. İmam Sübkî der ki: "Biz, bir adamın elinde bir yer bulsak, onun o yeri ihya ettiğine veya oraya sahih bir şekilde sahibolduğuna hükmederiz ¹⁶".

İbnu Hacer, Subkînin bu sözünü naklettikten sonra der ki: "Şüphe yok ki biz, emlak ve evkaf sahiplerine, mallarının, olduğu gibi kendi ellerinde kalacağına hükmederiz. Aslında arazinin beytulmalin mülkü veya müslümanlar için vakıf olması zarar vermez. Kaldı ki gördüğümüz her yerin beytulmale veya müslümanlara aid olması lâzımgelmez. Mevat olup ihya edilmiş olması da muhtemeldir."

Beytulmalin olduğu kabul edilse bile, bir mala uzun zaman tasarruf, ona bakmak, mutasarrıfa mülkiyet hakkı verir. Çünkü uzun zaman bu hususta ona bir itirazda bulunulmamıştır. "Eğer mevcut bir hakkı yani zilyedliği kaldırırsak, zalimlerin, insanların mal ve mülküne tecavüz etmelerine yol açmış oluruz ¹⁷".

O halde Mısır'da ve Şam'da insanların ellerinde bulunan, ne suretle onlara geçtiği meçhul araziler, sahiplerinin elinde kalır, onlara taarruz edilmez. Nitekim âlimler: "Kâfirlerin yaptıkları kiliselere taarruz edilmez" hükmünü de bu ihtimale yani oraları imar etmiş olmaları ihtimaline göre vermişlerdir.

İbni Âbidîn'e göre bu araziye sultan satın almak dilerse onu önce devlet namına başkalarına satar. Sonra kendisi o sattığı adamdan satın alır. Bu hareket töhmetten uzaktır. Zira sultan yetimlerin vasisidir. Yetimin malını vasisi satın alamaz. Fakat başkasına sattıktan sonra ondan satın alabilir. Çünkü artık o mal yetimin değil, başkasının malıdır.

Bir kimse beytulmale ait bir araziye satın alırsa ona malik olur. Artık o araziden haraç vermez. O malın, sahiplerinin varissiz ölmeleriyle beytulmale geçmiş olduğuna hükmedilir. O zaman araziden haraç düşmüş olur. Çünkü sahipleri ölmekle üzerine haraç lâzımgelen bir kimse kalmamış ve arazi beytulmale geçerek öşri olmuştur ¹⁷.

16 Raddu'l'Muhaâr, s. 279

17 Aynı eser c. 3, s. 28

Harac :

Harac, müslüman olmıyan eski sahipleri elinde bırakılan araziden alınan vergidir. İkiye ayrılır: 1) Harac-ı mukaseme 2) Harac-ı vazife.

a) Harac-ı mukaseme: Mahsul ile orantılı olarak alınan haraçtır. Mukaseme, paylaşmak, bölüşmek demektir. Paylaşılacak olan, arazinin mahsûlüdür. Toprak mahsul vermemişse haraç lâzımgelmez. Buna karşılık bir arazi senede iki defa mahsul vermişse haraç da iki kere alınır. Hasılı yer ne kadar hasılat verirse o nisbette haraç alınır. İbni Âbidîn'in beyanına göre cebren ve kahren fethedilen araziye, mahsulünün beşte birinden yarısına kadar bir haraç yüklenebilir. Haraç tayininde keyfî hareket edilemez. Arzın takati ve tahammülüne göre vurulur. Mahsulün beşte birinden az, yarısında da fazla olmaz.

Demek ki harac-ı mukaseme oşür gibi arzın verdiği mahsule bağlıdır. Bundan dolayı fi'liyatta harac-ı mukaseme ile oşür arasında bir fark yoktur. Senede birden fazla mahsul veren araziden oşür de o nisbette alınır. Her ikisi de mahsulün tekerrüriyle tekerrür eder. Fark bunların miktarında ve hukukî mahiyetlerindedir. Oşür sadakadır yani zekâttır; haraç ise vergidir, kira ücretidir.

Şimdi bir adam tarlasına zeytin, üzüm, ağaç vs. dikse tıpkı ekin gibi bunların mahsulü taksim olunur. Eğer adam burayı belirli bir paraya kiralamış ise bu da caizdir. Hattâ ağaçların sayısına göre bir para takdir edilmiş olsa da caizdir. Her ne suretle olursa olsun takdir, arzın takatine göre olacaktır. Çünkü harac-ı mukasemenin takdiri, imamın re'yiine bırakılmıştır. İbni Âbidîn diyor ki: "Memleketimizde her üçü de yapılır: Bazı yerlerde ağaçlar taksim olunur ve sultanın mezonu, bunlardan üçte bir, dördte bir vs. alır. Bazı yerlerde de muayyen bir para kesilir. Bazı yerlerde ise ağaçlar sayılır, me'zun, her ağaç başına belirli bir miktar alır. Bunların hepsi de harac-ı mukaseme karşılığında güç ve rızaya göre alınabilir. Bizim memleketimizin arazileri haracıdır. Bunların haracı ise mukasemeli haraçtır. Takdiri imama bağlıdır. Halbuki Mısır ve Şam arazisinden alınan haraç değil, ücrettir. Bu ücret haraç karşılığıdır¹⁸⁾."

b) Harac-ı vazife: Arazi üzerine toprağın tahammülüne göre kesinlik vechile tavzif ve tayin edilmiş olan belirli miktar akçedir. Toprak mahsul versin, vermesin mutlaka alınır. Toprak bu haracı vermekle vazifelendirilmiştir. Muvazzaf, mecburi demektir. Mukaseme ile bunun arasındaki fark,

18 Raddu'l-Muhtâr, c. 3, s. 283

birinin hasılatın paylaşılması şeklinde alınması; diğerinin ise hasılat ile ilgili olmamasıdır. Haracı vazife hasılat ile ilgili olmadığından toprağın senede birkaç defa hasılat vermesiyle birkaç defa alınmaz. Hz. Ömer, Irak Sawad'ı üzerine muayyen bir haraç kesmiş ve çift haraç yüklememiştir. Muvazzaf haraç yalnız bir defa alınır. Arazi ekilmeğe müsait iken ekilmemesi halinde de vazifeli haraç alınır. Fakat mukasemeli haraç alınmaz. Demek ki hasılatın paylaşılması suretiyle ödenen haraç hasılatı yükletilmiştir; vazifeli haraç ise toprağa yükletilmiştir. Haraç vermek yerin vazifesi olmuştur.

Haraç Miktarı:

Gerek mukaseme, gerekse vazife haraç, toprağın takatine göre, halka zulüm olmayacak şekilde vurulur. Ebu Yusuf'a göre buğday ve arpadan nehir ve yağmur suyuyla sulananlara beşte iki; kuyudan elle veya dolapla çekilip sulananlara beşte bir; hurma, üzüm ve meyvalara üçte bir; yaz ürünlerine dörtte bir vurulur. Henüz mahsul elde edilmeden tahminle bir şey alınmaz¹⁹.

İbnî Âbidin bu hususta şöyle diyor: "Beytulmale aidolan araziden alınan ücret haraç miktarındadır ve bu, yarıyı geçemez. Bundan anlaşılıyor ki zamanımızda tımar ve zeâmet sahiplerinin, sultanın kendilerine tayin ettiği nisf (yarı) ve benzeri bir kısmı köy halkından istemeleri zulümden başka bir şey değildir. Çünkü sultan defterinde vurulan o miktar, çiftçilerden, tayin edilen o miktardan başka bir şey alınmadığına, geri kalanın çiftçilerin elinde kaldığına göredir. Oysa zamanımızda hal böyle değildir. Şimdi çiftçilerden zehair ve başka adlarla alınan çok şey vardır. Öyle olur ki bazı arazilerin bütün mahsulleri alınır. Hattâ toprak mahsul vermese de bu, çiftçiden alınır. Bundan dolayı bazı çiftçiler, zulümden kurtulmak için toprağını bırakıp kaçarlar. Bunun için toprağın gücüne bakılmalıdır"²⁰.

Resulullah'ın, Hayber halkına vurduğu haraç, vazife haraç idi. Resulullah (S.A.V.), Hayber'e yarı vurmıştı. Hayber fethedildiği zaman Hayber Yahudileri "Ya Muhammed, bizler toprak sahibiyiz, biz toprağı işletmesini sizden iyi biliriz. Bizi toprağımızın başında bırak." demişlerdi. Resulullah da arazilerine yarı yarıya haraç vermeleri ve istendiği zaman çıkarılmaları şartıyla onları arazilerinin başında bıraktı. Bu suretle o arazinin asıl mülkiyeti Beytulmale aidolmakta idi.

19 Kitabu'l-Harac, s. 29

20 Raddu'l-Muhtâr, c. 3, s. 285

Bunu duyan Fedek halkı da Hayber'e yapılanın kendilerine de yapılmasını istediler. Resulullah, onları da Hayber ahalisi gibi yerlerinde bıraktı. Bu suretle Fedek, Resulullah'ın mahı oldu. Çünkü müslümanlar harb için oraya girmediler.

Hız. Peygamber, Hayber haracını almak için Abdullah ibn Rawaha'yi gönderdi. Abdullah, Hayber'lileri, istedikleri yarıyı almakta serbest bıraktı. Yada: "Siz ikiye bölün ve beni muhayyer bırakın (istediğim tarafı alayım)" derdi. Onlar da: "İşte gök, adaletle duruyor" derlerdi. Bu hal, Hız. Peygamber'in ve Hız. Ebubekr'in vefatlarına kadar devam etti. Hız. Ömer, yahudileri Hayber'den çıkardı²¹.

Hız. Ömer, Osman İbn Hanif'i Irak arazisini ölçmeye gönderdi. Osman araziyi ölçtü ve her üzüm ceribine on dirhem, hurma ceribine iki dirhem haraç; baş vergisi olarak da adam başına oniki, yirmi dört, kırk sekiz dirhem cizye vurdu. Kadınlarla çocukları cizyeye tabi tutmadı²².

Cerib: eni boyu altmış arşın ve 3600 arşın kare gelen arazidir. Arşın dediğimiz zira', bir dirsek boyudur. Zira iki çeşittir. Ya yedi kabzalıktır veya altı kabzalıktır. Bir kabza dört parmaktır. Bir parmak altı arpa boyudur.

Abdûlmelik ibn Mervan, araziye uzaklık ve yakınlığına göre ayırdı. Yakın olan her yüz ceribe bir dinar; uzak olan her iki yüz ceribe bir dinar; yakın olan her yüz kök üzümüne bir dinar; uzak olan her iki yüz kök üzümüne bir dinar; yakın olan her yüz zeytin ağacına bir dinar; uzak olan her iki yüz zeytin ağacına bir dinar vurdu. Ona göre en uzak yer bir günlük-iki günlük veya daha fazla mesafe idi. Bir günlük mesafeden yakın olan arazi, yakın arazi itibar edilmişti. Şam ve Musul arazisi de bu şekilde işlem görmüştü²³.

Ebu Yusuf'a göre araziye vurulan haraç, arazinin gücüne göre vurulur ve toprağın verimine göre artırılıp azaltılabilir. Bu hususta imamın yetkisi vardır. Hız. Ömer, Sawad ve Necran arazilerine başka başka haraç vurmuştu. Ebu Yusuf, Hız. Ömer'in Sawad arazisine vurduğu haracı azaltmış, bu hususta yapılan itiraza cevaben Hız. Ömer'in, haraç vuranlara: "Korkarım ki siz, toprağa, gücünün üstünde bir şey yüklediniz" dediğini hatırlatmıştır. Hız. Ömer, bu söziyle haracın, toprağın tahammülüne uygun olarak vurulacağını ve buna göre azaltılıp arttırılabileceğini işaret etmiştir. "Şimdi biz de

21 Ebu Yusuf, Kitabul-Narac, s. 29

22 Aynı eser s. 20

23 Aynı eser, s. 23-24

onun emrine uyarak toprağın tahammülünün üstünde birşey yüklemek ismedik." demiştir ²⁴.

Fakat Hicaz, Yemen ve Resulullah'ın fethettiği diğer Arap toprağından ne fazla ne de eksik alınmaz. Çünkü o hususta Rusullah (S.A.V) in emir ve hükmü vardır. Devlet reisinin bunu değiştirmeye yetkisi yoktur.

HARACA TABİ ŞEYLER: Umumiyetle bütün faydalı ve kıymeti olan şeyler haraç verir. kamış, odun, ot, saman, ağaç kabuğu gibi şeylere ne öşür, ne de haraç lâzımgelmez. Fakat Züreyre ve şeker kamışlarına haraç lâzımdır. Bunlar haraç arazisinde ise haraç, öşür arazisinde ise öşür alınır. Çünkü şeker kamışı yenilir meyvadır. Züreyre kamışı yenilmezse de faydası ve meyvası vardır.

Ebu Yusuf, Zift, petrol, civa ve mumya gibi şeylerin haraca tabi olmadığını söyler. Fakat fakihler o zaman bu maddeler kıymetli olmadığı için bunları haraç dışı bırakmışlardır. Halbuki bu asırda petrol mahsulden de kıymetlidir. Faydası olan her şey haraca veya öşre tabi olduğuna göre elbet bunlar da tabidir.

Bal, ceviz, badem ve benzeri şeyler eğer öşür toprağında ise öşre tabidir. Haraç toprağında ise, haraca tabi değildir. Eğer bunlar dağlar üzerinde vadilerde, ova yayla ve sahralarda ise ne öşre ne de haraca tabi değildir. Dağlarda ve vadilerde biten hudai nabit meyvalardan öşür ve haraç verilmiz ²⁵.

Denizden çıkan şeyler: Denizden çıkan cevher ve anberden beşte bir alınır. Başka bir şeyden vergi lâzımgelmez. Bu, Ebu Hanife ve İbnu Ebî Leylâ'ya göredir. Ebu Yusuf'a göre bunlar da balık mesabesindedir. Bunlara da bir şey lâzım gelmez ²⁶.

A-İKTA' :

İkta', devlete ait bir araziye, devlet reisinin, ekip biçmek üzere birine vermesidir. Arazinin rakabesi devlete aittir. Yani arazi devletin mülküdür. Çiftçi sadece bu arazide tasarruf eder. Satamaz, başkasına hibe edemez. Bu işe ikta', bu toprağa da katı'a denir. Çoğulu katayı'dır.

Ebu Yusuf'un kaydına göre Allah'ın Resülü ve ondan sonra gelen halifeleri, müslümanlar için faydalı gördükçe ikta' etmişlerdir. Toprak, mal gi-

24 Aynı eser, s. 48

25 Aynı eser s. 40

26 Aynı eser s. 39

bidir. Nasıl ki imam, gerektiği zaman beytulmalden birisine tahsisat verirse, beytulmale ait bir araziye de kendisinde islâm için fayda gördüğü kimselere verebilir.

Ancak araziye elinde bulunduran kimse bunu devamlı işlemeğe mecburdur. Bir katî'ayı üç sene imar etmiyen kimseden o arazi alınır, başkasına verilir. Resulullah (S.A.V.) Müzeyne ya da Cüheyne kabilesinden bazı kimselere bir kısım araziye ikta' etmişti. Onlar burayı imar etmediler. Başka kimseler gelip burayı sürdü, imar ettiler. Bunun üzerine iki grup arasında anlaşmazlık çıktı. Hz. Ömer'e geldiler. Hz. Ömer dedi ki: "Eğer benim veya Ebubekr'in verdiği bir şey olsaydı geri alırdım; fakat Resulullah'ın katî'asıdır". Ve ilâve etti: "Bir kimsenin bir arazisi olsa, orayı üç sene işlemese, başkaları gelip imar etseler, imar edenler o araziye daha çok hak sahibidirler²⁷".

Demek ki ikta' caizdir. Fakat ikta', malın kendisini değil, tasarrufunu vermektir. Bu tasarruf irsen de geçer. Ama mülkiyyet devlete aidolduğu için iyi kullanılmazsa geri alınır.

Herhangibir yerde kimseye aidolmayan ve kimsenin tasarrufunda bulunmayan, üzerinde imar eseri olmıyan mevat araziye de devlet reisi ikta' edebilir. O adam burayı imar ettiği takdirde burası haraç toprağından ise haracını, öşür toprağından ise öşürünü verir. Reis, haraç toprağını birine ikta' ederse öşür almak dilerse bunu yapabilir. İctihadına göre bir veya bir buçuk iki öşür veya daha fazla alabildiği gibi isterse öşür almaz da haraç alır. Adalet neyi gerektiriyorsa onu yapar.

Âdil imamların ikta'larını, onlardan sonra gelenler geri alıp başkasına veremezler. Şayet valiler, birinin katiasını haksız yere alıp başkasına verirse gasıp durumuna düşerler. Birinden gasbedip diğerine vermiş olurlar. Binaenaleyh devlet reisi, bir müslümanın veya muâhidin hakkını alıp başkasına vermez. Ancak geri almayı meşru kılacak bir hak olursa başka. Meselâ araziye üç yıl metruk bırakmak gibi.

Öşür toprağından olan katî'alardan öşür, haraç toprağından olanlardan haraç alınır.

Katayî'in öşrü: Bunlardan nehir ve yağmur suyuyla sulananlardan öşür, koğa ve dolapla sulananlardan yarım öşür alınır. Çünkü bunları sulamak zahmetli bir iştir.

Öşür yalnız nasın elinde kalabilen mahsulden ve meyvalardan alınır. Bakası olmayan yeşilliklere, alaplara ve oduna öşür düşmez. Nasın elinde kalabilen şeyler: kavun, karpuz, hiyar, küte, kabak, patlıcan, havuç, sebzevat, kokulu otlar ve benzeri şeylerdir. Hz. Alî "sebzevatın zekâtı yoktur" demiştir ²⁸.

İnsanların elinde kalabilen ölçek ile ölçülür ve terazi ile tartılır şeyler de: Buğday, arpa, darı, pirinç, hubub, susam, kendir tohumu, badem, fındık, ceviz, fıstık, za'firan, zeytin, anison, soğan, sarımsak ve benzeri şeylerdir.

İmdi bir toprak bu sayılan şeylerden beş vasak (998, 4 kg. Yuvarlak hesap beş vasak bir TON), veya daha fazla bitirirse o toprak nehir ve yağmur suyu ile sulanıyorsa bir öşür lâzımgelir. Kuyudan koğa ile veya dolapla tulumba ile sulanıyorsa yarım öşür lâzımdır.

Şayet mahsul beş vasaktan (bir tondan) az ise bir şey lâzımgelmez. Eğer toprak iki buçuk vasak (yarım ton) buğday, iki buçuk vasak (yarım ton) da arpa bitirmiş ise yine öşür lâzım gelir. Keza bir vasak buğday, bir vasak arpa, bir vasak pirinç, bir vasak hurma, bir vasak kuru üzüm vermişse bunların hepsi beş vasaka balig olduğu için öşür lâzımdır. Eğer beş vasaktan az olsaydı öşür lâzımgelmezdi. Ancak za'firan müstesna. Zira öşür toprağında biten za'firanın kıymeti, kendisine öşür lâzımgelen kıymetçe en düşük hububatın beş vasakına tekabül ederse ona öşür lâzımgelir. Kendisi beş vasak olmasa da. Burada za'firan nehir veya yağmur suyuyla sulanıyorsa tam öşür, kuyudan çekilerek sulanıyorsa yarım öşür alınır. Bu mahsul haraç toprağında ise bu minval üzere haracı alınır. Za'firanın kıymeti beş vasaklık hububat kıymetinden az ise öşür lâzımgelmez.

Ebu Hanife ne kadar olursa olsun za'firana öşrün vurulacağı kanaatinde dir. Bir ritil dahi olsa öşür toprağında ise öşrü, haraç toprağında ise haracı alınır. Ebu Hanife'ye göre yalnız za'firan değil, bütün yaz ve kış mahsullerinin hepsine azına da çoğuna da öşür lâzımdır. Miktarın önemi yoktur. Bir deste de olsa öşür alınır. Bazı fakihler de Ebu Hanife'ye iştirak ederler.

İşçilerin ücreti ve öküzlerin masrafı hesaba katılmaz. Nehirle veya yağmurla sulanandan öşür, kuyudan sulanandan yarım öşür alınır. İbrahim Neha'i'ye göre toprak bir deste sebze dahi bitirse ondan öşür alınır. Ebu Hanife de derki: "Bir yer işletilir de ondan, ona vacibolanı almamak olmaz. haraç toprağından ise haraç, öşür toprağından ise öşür alınır. Az olsun, çok

olsun²⁹". Fakat dediğimiz gibi Ebu Yusuf beş vasakı (bir tonu) şart koşmuş ve delil olarak da "Beş vasaktan az olan sadaka yoktur" hadisini ileri sürmüştür.

Bir vasak, Peygamber (S.A.V.) in ölçüyle altmış sa'dır. Beş vasak üç yüz sa' eder. Bugünkü hesaplara bir sa' 3,328 kg'dır. Bir vasak 199, 680 kg. Beş vasak ise 998, 400 kg. yani bir tondur.

Bir toprak bu tür hububattan bir ton bitirse, çiftçi bundan yese veya çoğuna çocuğuna, yahut dostuna yedirse bundan dolayı mahsul bir tondan az gelse geri kalandan öşür alınır. Yediği veya yedirdiği nazara alınmaz. Hatta bir kısmını çalsa da yine sadece geri kalandan, sulandığı suya göre tam veya yarım öşür alınır³⁰.

Saîd ibn Cubeyr "Hasad günü O'nun hakkını verin"* âyetinin tefsirinde şöyle demiştir: "Misafirin gelir, hayvanına yedirirsin; dilenci gelir, ona verirsin. Geri kalana öşür veya yarım öşür lâzımgelir^{30a}".

Şehirleri idare eden valilere âmir, haraç ve öşür tophyanlara da (âmil) veya (âşir) denmiştir. Âmiller bazan beytulmale belirli bir miktar para göndermeği yazılı olarak taahhüdederlerdi ve böylece vergi toplamanın (cebayetin) sorumluluğunu üzerlerine aldılar. Bu suretle Harun Resîd'in halifelîği zamanında vergilerin iltizama verilmesi sistemine varılmıştı ki bu hal, Mısır'da daimî olarak kalacak ve oradan Osmanlılara geçecekti. İltizam, kötü bir maliye usûlü idi.

İltizam, devlete muayyen bir meblâğ vermek suretiyle haracı satın almak demektir. Mültezim, toplanacak haraca mukabil her sene devlete muayyen bir para verir ve topladığı haraç kendisinin olurdu. Bu işe iltizam, bunu yapana mültezim denir. Hz. Ömer, bunun çiftçilerin ve tarımın aleyhine bir sistem olduğunu, iltizamı üzerine alacak kimselerin, halktan fazla mal koparabilmek için halka zulmedeceklerini düşünerek iltizam usulünü kabul etmemişti. Anlaşıyor ki bu sistem daha eski devletlerde de vardı. İbn Âbidîn, iltizam sisteminin caiz olmadığını söyler.

B- MEVAT ARAZI:

Cebren veya sulhen alınmış yerlerin bazı köylerinde öyle topraklar vardır ki bunların üzerinde bir bina, bir ziraat eseri yoktur. Köy halkının ortak

29 Aynı eser s. 30

* Em'an suresi: 141

30 Aynı eser, s. 32

mahı, makberesi, odun toplama veya otlak yeri olmadığı gibi kimsenin mülkü veya tasarrufu altında da değildir. İşte böyle yerlere mevat arazi yani ölü arazi denir.

Mecellede mevat arazi şöyle tarif edilir: Madde 1270 "Arazi-i mevat ol yerlerdir ki kimsenin mülkü ve bir kasaba veya köyün mer'ası, odun toplama yeri yani baltalığı olmadığı halde aksay-ı umrandan uzak ola. Yani kasaba ve köyün en kenarındaki evlerinden, sesi yüksek olan kimsenin sadası işitilmiye."

Madde 1271: "Umrana yakın olan yerler ahaliye mer'a ve hurma yeri ve muhtatab olmak üzere terk olunur. Ve bu yerlere metruk arazi denir."

Mevat araziyi kim ihya ederse onun olur. İmam böyle bir yeri dilediğine kiraya verip işletir. Ebu Hanife'ye göre mevat araziyi imar etmek için imandan (devlet reisinden) izin almak lâzımdır. Böyle bir araziyi devlet reisinden izin alarak ihya eden kimse buraya sahibolur. İzinsiz imar ederse sahibolmaz. Devlet başkanı o kimseyi oradan çıkarabilir ve başkasına ikta' edebilir.

Ebu Yusuf ise mevat arazinin ihyasında imamın iznini şart koşmaz. Kimseye zarar vermediği ve kimsenin bir nizai olmadığı takdirde mevat araziyi ihya eden, ona sahibolur. Eker, kiraya verir, arklar açar, imar eder. Çünkü Allah'ın Resülü izin vermiştir. Artık hiçbir zalimin ona el uzatmağa hakkı yoktur³¹.

Ebu Yusuf'a derler ki: "Hz. Peygamber "Kim mevat bir araziyi ihya ederse orası onundur" buyurmuş olduğu halde Ebu Hanife nasıl imamın iznini şart koşmuştur?" Şöyle cevap verir: "Ebu Hanife'nin maksadı, bir niza çıktığı takdirde imamın izninin, bu nizaı ortadan kaldıracı olmasıdır. Meselâ bir adam başka bir adamın civarında olan fakat ona ait bulunmayan bir araziyi ihya etmek istese, öteki de "Orayı ihya etme, benim civarımdadır, bana zarar veriyor" dese, Ebu Hanife burada imamın izninin davayı halledici bir rol oynamasını istemiştir. Eğer imam o insana izin vermişse ihya edebilir. Bu izin doğrudur. Fakat izin vermemiş, bilâkis onu menetmişse ihya edemez. İmamın izni veya men'i, davayı halleder, nizaı kaldırır. Ebu Hanife izni şart koyuyor ki halk arasında niza ve husumetleri, başkalarına zarar vermeleri önlemiş olsun^{31'}."

Mecelle de izni şart koşmaktadır. Madde 1272: "Bir kimse izni sultanî ile arazi-i mevattan bir yeri ihya ve imar eylese ona malik olur."

31 Aynı eser s. 36.

Böyle bir yeri ihya eden, öşür toprağından ise öşrünü, haraç toprağından ise haracını verir. Eğer kendisi orada bir kuyu kazmış, veya bir kanal açmış su çıkarmışsa orası öşri olur³².

Ehl-i harbden bir kavim, bir biri peşi sıra ölüp gider, arazilerine bakacak varisleri kalmaz, arazileri muattal kalır, kimse bu arazide meşru bir hak iddia etmezse bu arazi de mevat arazi hükmüne geçer. İmam böyle bir araziye beytulmale mal edip müslümanların yararına uygun gördüğü şekilde şahıslara iktâ eder.

Böyle bir araziye kim ihya eder, eker diker, haracını veya öşrünü verirse arazi onun olur. İmam, meşru bir hak olmadan kimsenin arazisini elinden alamaz.

Müslümanların cebren müşriklerden aldığı bir araziye imam fatihler arasında dağıttıktan sonra herhangibir sebeple burası mevat haline gelirse burayı ihya eden kimse öşrünü verir. Çünkü o, önceden fatihlere geçmekle öşri olmuştu. Öşri araziye ihya eden de eskisi gibi öşrünü verir.

İmamın paylaştırmayıp eski sahipleri elinde bıraktığı arazi mevat olursa burayı ihya eden kimse haracını öder. Zira orası önceden haracı idi³³.

Arap toprağı sayılan yerlerdeki mevat araziye ihya eden de öşrünü verir.

Müslümanların fethettiği bir mevat araziye ihya eden, eğer onu şirk ehlinin elinde bulunan sulardan suluyorsa haracı arazidir; eğer kendi açtığı kuyu veya gözeden suluyorsa öşridir. Bu, İmam Muhammed kavlidir. Ebu Yusuf'a göre bu arazi, yakınına göre hüküm giyer. Haracı araziye yakınsa haracı; öşri araziye yakınsa öşri olur. İki arazi arasında ise müslim tarafına riayeten öşri olur. Müfta bih olan da budur³⁴. İslâmdan irtidadeden kimse-lerin mevat arazilerini ihya eden de öşür verir³⁵.

Haraç suları: Kâfirlerin elinden savaşla alınan sulardır. Seyhun, Ceyhun, Dicle ve Fırat nehirleri de haraç sularındır.

Mecelle'nin Mevat Arazi Hakkındaki Önemli Maddeleri:

Madde 1273-Bir kimse bir kıt'a arazinin bir miktarını ihya edip de bakisini terk etse, ihya ettiği yerlere malik olup bakisi onun olmaz. Fakat ihya ettiği arazinin ortasında bir miktar yer boş kalsa orası da onun olur.

32 Aynı eser s. 37

33 Aynı eser, s. 37

34 Raddu'l-Muhtâr, c. 3, s. 282

35 Kitabu'l-Harac, s. 37-38.

Madde 1274-Bir kimse mevat araziden bir yeri ihya ettikten sonra diğer kimseler de gelip dört tarafındaki yerleri ihya etseler o kimsenin yolu, en sonra ihya edenin arazisinden geçer.

Madde 1275-Tohum ekmek ve fidan dikmek araziye ihya olduğu gibi nadas eylemek, sulamak, yahut sulamak için ark ve cedvel açmak da ihyadır.

Madde 1276-Taş, yahut diken veya kuru ağaç dalları koyarak arazinin dört bir tarafını çevirmek, yahut arazinin otlarını ayıklamak veyahut içindeki dikenleri yakmak veyahut kazmak o araziye ihya demek olmayıp ancak tahcîrdir.

Madde 1277-Bir kimse mevat arazide olan otları yahut dikenleri biçip arazinin etrafına koymakla üzerlerine toprak dahi koyup ancak sel suyuna mani olacak şekilde müsennatını tamamlamasa o araziye ihya etmiş olmayıp fakat tahcir etmiş olur.

Madde 1278-Bir kimse mevat araziden bir yeri tahcir etse üç sene müddetle o yere diğerinden saha fazla hak sahibidir. Üç seneye kadar ihya etmezse hakkı kalmaz. Ve ihya etmek üzere başkasına verilebilir.

Madde 1279-Bir kimsenin, sultanın izniyle mevat arazide kazdığı kuyu kendisinin mülküdür³⁶.

C. - ŞİRB VE ŞEFE

Şirb, ekin ve hayvan sulamak için sudan faydalanma nöbetidir. Şefe ise su içme hakkı demektir.

Herkes hava ve ışıktan faydalandığı gibi denizlerden ve büyük göllerden de faydalanabilir. Kimsenin mülkü olmıyan nehirlerden herkes arazisini sulayabilir, arazisini sulamak ve değirmen yapmak için cetvel ve ark açabilir. Fakat başkalarına zarar vermemek şarttır. Suyu taşıyıp da halka zarar verirse, yahut nehirin suyunu bütün bütün keserse veya kayıkların seyrine engel olursa menolunur.

Muhrez olmıyan suda bütün insanların ve hayvanların su içme hakkı vardır. Başkasının mülkü olan mecralara giren sulardan şirb hakkı yoktur. Bir topluluğa mahsus olan nehirden yahut birisinin arkından, kanatından ya da kuyusundan başka birisi, izinsiz arazisini sulayamaz. Fakat su içebilir ve hayvanlarının çokluğu dolayısıyla nehrin, arkın veya kanalın tahribin-

36 Mecelle, s. 184.

den korkulmazsa hayvanlarını da sulıyabilir; testi ve fıçı ile su alıp evine, bahçesine götürebilir.

Mülkü içerisinde suyu bir yandan girip öbür yandan akan bir havuz, bir kuyu yahut bir nehir bulunan kimse, su içmek istiyeni mülküne girmekten menedebilir. Fakat yakınında başka içecek mubah su bulunmazsa, mülk sahibi o kimseye su çıkarmağa, yahut girip alması için ona izin vermeğe mecburdur. Su çıkarmadığı takdirde o kimsenin girip almağa hakkı vardır. Bir zarar vermemek şartıyla.

Müşterek bir nehirde hissesi olan kimse, diğerlerinin izni olmadan ondan diğer bir cetvel veya ark açamaz ve eski nöbetini değiştiremez. Kendi nöbetini o nehirde hakkı olmayan birinin arazisine sevk edemez. Bu şeylere diğer hissedarlar rıza verseler, sonra kendileri veya varisleri tekrar dönebilirler³⁷.

Mülkiyete Dair Müteferrik Meseleler:

Bir köy halkının davalarını otlattığı, odun topladığı ortak bir mer'ası olsa, orası onların müşterek malıdır; satabilirler, tevarüs ederler, kendi malları olarak tasarruf ederler. Ama ot ve suyu kimseden menedemezler, Hayvan sahipleri hayvanlarını orada otlatırlar ve suyundan hayvanlarını sulurlar. Fakat köy halkından izinsiz kimse o suyu götürüp ekinini sulıyamaz.

Kimse sahibinden izin almadan başkasının malında mer'a ihdas edemez, ark açamaz, kuyu kazamaz, ekin ekemez.

Bir mer'anın otunda ve suyunda sahibi ile başkası müşterektir.

Koruluk, mer'a gibi değildir. Kimse sahibine haber vermeden birinin koruluğundan odun tophıyamaz. Toplarsa tazmin eder. Ama avladığı balık ve kuş kendisininindir. Çünkü koru sahibi kuşun ve balığın sahibi değildir. Nitekim birinin bahçesinden kuş avlıyan da avının sahibi olur. Ev veya bahçe sahibi onu bahçesine girmekten menedebilir, girerse kötülük etmiş olur ama avladığı kendisininindir.

Biri, öküzünü başkasının koruluğunda otlatırsa, otlatıp bozduğu şeyi telâfi eder³⁸.

Sahipsiz yerlerde hudayı nabit olan otları herkes hayvanına yedirebilir ve onlardan istediği kadar toplayıp götürebilir.

37 Mecelle, s. 182-3

38 Ebu Yusuf, Kitabu'l-Harac, s. 58.

Bir kimsenin mülkünde kendisinin teşebbüsü olmaksızın yetişen otlar da mubah ise de mülk sahibi, başkasını mülküne girmekten menedebilir.

Bir kimsenin, mubah dağlarda toplayıp da orada bıraktığı odunları başkası alsın, o kimse onu geri alabilir.

Mubhah dağlarda ve sahihsiz vadi ve mer'alardaki sahihsiz ağaçların meyvalarını kim olursa olsun devşirebilir³⁹.

II MÜZARA'A (MARABACILIK):

Müzara'a, zer'den gelir. Müfaale babından masdardır. Zer'in iki anlamı vardır: Biri tohumu yere ekmek, diğeri bitirmek. Birinci anlam mecazîdir. İkincisi zer'in gerçek anlamıdır. Bunun içindir ki zer'i hakiki anlamında kullanmak yasak edilmiştir. Bezzar'ın Ebu Hüreyye'den çıkardığı bir hadiste Hazreti Peygamber (S.A.V.): "Lâ yaqulenne ahadukum zara'tu wa'l-yaqul harastu: Biriniz zer'ettim (bitirdim) demesin fakat harsettım (sürüp ektim) desin" buyurmuştur. Çünkü bitiren Allah'tır. Nitekim Cenabı Hak: "Afara' aytum ma tahrusun? Aantum tazra'unahû em nahnu'z-zari'un: O ektiklerinizi gördünüz mü? Onu bitirenler siz misiniz, yoksa biz mi bitiriyoruz⁴⁰?" âyetiyle buna işaret etmiştir.

Fakat mecazî manayı kasederek zara'tu (ektim) demekte bir günah yoktur. Müzaraa ise müfaale babından geldiği için müşareket manasını taşır. İki veya daha çok kişi arasında geçen işi bildirir. Müzaraa, mal sahibiyle çiftçi arasında müşterek yapılan ekme işidir.

Istilahta müzaraa: Toprağın bitireceği mahsulün bir kısmını almak şartıyla yapılan ziraat akdidir. Buna göre müzara'a, toprak sahibiyle toprağı işliyen çiftçi arasındaki bir akiddir. Çiftçi, çıkacak mahsulün bir kısmını mal sahibine vermek şartıyla toprağı kiralar; yahut mal sahibi, mahsulün bir kısmını vermek şartıyla çiftçiyi kiralar. İmam-ı A'zama göre bu şekilde müzaraa caiz değildir. Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre caizdir. Hanefilerce fetva, iki imamın sözüne göredir. Çünkü bunda insanlara kolaylık vardır.

İmamı A'zam, müzaraanın caiz olması için tarım âletleri ve tohumun, toprak sahibiyle çiftçiye müştereken aidolmasını şart koşuyor. O zaman çiftçi toprağı muayyen bir ücretle kiralamış olur. Bu ücret, kendine aidolan

39 Mecelle, s. 181-182

40 Wakia Suresi: 63-64.

ziraat âletleri ve tohumdur. Mal sahibi de çiftçiye muayyen bir ücretle kiralamış olur. Bu ücret de vereceği ekim âletleri ve tohumudur. Her ikisinin alacağı ücret belli olduğu için bu şekilde müzaraa caizdir. Ve anlaşma ile mahsulün bir kısmı birinin, bir kısmı diğerinin olur.

Müzara'anın Şartları :

Müzara'anın birtakım rükünleri ve şartları vardır. Müzaraanın rükünü, mal sahibi ile çiftçi arasında icab ve kabulden ibarettir. Mal sahibi çiftçiye mahsulün yarısı veya üçte biri, dörtte biri senin olmak üzere toprağını sana verdim der ve çiftçi de kabul ettim, razı oldum derse ikisi arasında akid tamam olur. Şüphesiz burada icab ve kabul, çiftçinin çalışmasını ve kullanacağı âletlerin ve ekeceği tohumun mevcudolmasını gerekli kılar. Bundan dolayıdır ki bazı fakihler müzara'anın rükünlerini dörde çıkarmışlardır: 1) Toprak, 2) Çiftçinin çalışması, 3) Tohum, 4) Tarım âletleri.

Müzara'anın şartları ise iki kısma ayrılır. Bir kısmı akdın sıhhati için şarttır. Diğer kısmı da bulunduğu zaman akdi bozan şartlardır. Akdın sıhhati için gerekli olan şartlar da çeşitlere ayrılır:

a) Birinci çeşit, akdi yapanlara aittir ki akıldır. Delinin ve henüz temyize ermemiş çocuğun müzara'ası sahih değildir. Velisinden izinli, temyiz sahibi çocuğun müzara'ası doğrudur. Müzara'ada hürriyet şart değildir. Efen-disinden izinli kölenin müzara'ası da sahihtir.

b) İkinci çeşit, ekilen şeye aittir. Çiftçi, ekeceği şeyi söyleyecektir: Buğday, arpa ve saire ne ekecekse onu söylemesi gerekir. Ancak toprak sahibi, çiftçiye dilediğini ek derse o zaman çiftçi dilediğini ekebilir. Fakat ağaç diki-mez. Çünkü müzaraa akdi hitkiye mahsustur. Eğer buğday mı arpa mı ne ekeceklerini baştan açıklamamışlarsa, tohum çiftçiye aitse müzaraa bozulur. Mal sahibine aitse bozulmaz. Çünkü üzerine tohum lâzımgelen hakkında müzara'a akdi, tohumu yere atmadan kesinlik kazanmaz. Ekimden önce hiçbir sebep göstermeden akdi bozabilir. Tohum mal sahibine aidolduğu zaman, mal sahibinin, tohumun cinsini açıklaması zorunlu değildir. Çünkü o, tar-lasına ekilmesini istediği tohumun çeşidini açıklama hakkına sahiptir. To-hum kendisinden olduktan sonra sahih olur. Çiftçiye aidolduğu zaman to-prak sahibi hakkında akid, icab ve kabul ile tamamlanacağından, çiftçi to-humun çeşidini söylemeğe mecburdur. Şayet tohum çiftçiye aidolması halin-de çiftçi dilediğini ekmiş ve mal sahibi de razı olmuşsa akid sıhate inkilâb-eder. Mal sahibi, çeşidin beyan edilmemesinden dolayı kendisine isabet ede-cek zarara razı olmakla akdi bozan şey ortadan kalkmıştır.

c) Üçüncü çeşit, mahsule aittir ki altıdır:

1- Mahsulün akidde zikredilmesi. Eğer mahsulden ve ortakların mahsuldeki hisselerinden bahsedilmemişse akid bozuktur.

2- Mahsulün her ikisine aidolması. Mahsulün yalnız birisine aidolacağı konuşulmuşsa akid yine bozuktur.

3- Her iki ortağın hissesi de çıkan mahsulden olmalıdır. Birinin hissesi buğday, ötekinin pamuk olması şart koşulmuş ise sahih değildir. Keza birinin hissesinin, başka bir toprağa ekilen pamuktan olması konulmuşsa yine akid bozuktur.

4- Mahsulden her birine düşecek hissenin belli edilmesi. Yarı, üçte bir, dörtte bir vs. gibi.

5- Bu hissenin bir cüz-i şayi olması. Meselâ yarı, üçte bir gibi. Birinin hissesi iki üç irdebb (bir irdeb: 24 sa': 80 kg.) olarak tayin edilmişse olmaz.

6- Birisine malûm bir ziyadenin şart koşulmaması. Meselâ birine mahsulün yarısı ve bir irdebb gibi. Yahut tohumun kıymeti alındıktan sonra geri kalanın yarıya, üçte bire taksimi gibi. Çünkü bazan toprak mahsul vermiyebilir.

d) Dördüncü çeşit şart, ekilmek istenen toprağa aittir ki bu da üçtür:

1- Buranın ziraate müsait olması, taşlık kumluk olmaması. Akid vaktinde ziraate mani bir şey bulunur da akidde beyan edilen müddet içerisinde ziraate elverişli hale gelirse sahih olur.

2- Buranın, sınırı belli bir yer olması. Toprağın sınırı belli olmazsa müzara'a sahih olmaz. Mal sahibi, çiftçiye birkaç dönüm verse de buğday eken için şu kadar olur, darı eken için şu kadar olur dese akid sahih değildir. Buğday veya darı ekilecek yerin sınırını belli etmelidir. Keza bir kısmı buğday, bir kısmı darı ekilecek deyip, ekilecek yerlerin miktarını belli etmese yine olmaz.

3- Toprak çiftçiye teslim edilmiş olmalı, çiftçinin orada çalışıp ziraat etmesine mani bir şey olmamalıdır. Mal sahibi, çalışmanın kendisine aidolduğunu söyleser olmaz. Çünkü tarlayı çiftçiye tam teslim etmesi şarttır. Müşterek çalışmayı şart koşsa da olmaz. Zira tarla tam teslim edilmemiştir. Ancak toprak ekilmiş olup ekin de henüz küçük ise olur. Çünkü bu müzara'a değil, müsakat olur. Fakat ekin büyümüş ise ne müzara'a, ne de müsakat olmadıktan sahih olmaz.

e) Beşinci çeşit, müddete dairdir ki üçtür:

- 1- Müddetin belirli olması,
- 2- Müddetin ekim yapmağa müsaidolması,
- 3- Taraflardan birinin yaşyamıyacağı kadar uzun olmaması.

Eğer ekim vakti bilinir, değişmezse müddet beyan edilmeden de akid sahih olur.

f) Altıncı çeşit, tarım âletlerine dairdir. Bu da âletlerin akdin asıl şartı değil, akde tabi olmasıdır. Toprağı süren öküze bir karşılık konursa akid fasidolur. Çünkü o, tabidir.

Kimin tohum vereceğini belirtmek de akdin sıhhatinin şartlarından. Tohumu ister mal sahibi, ister çiftçi versin. Tohum mal sahibinden ise müzara'a, çiftçiyi kiralamak şeklindedir. Çiftçiden ise toprağı kiralamak şeklindedir. Tohumu kimin vereceğı belli edilmezse toprağı mı, çiftçiyi mi isticar olduğu belli olmaz, üzerine akid yapılan şey meçhul kalacağından akid sahih olmaz.

Akdin Sıhhatini Bozan Şartlar da Şunlardır:

- 1- Mahsulün, yalnız birisine aidolması,
- 2- Toprak sahibinin çalışması
- 3- Hayvan vs. ziraat âletlerinin mal sahibine aidolması.

Biçme ve savurmanın çiftçiye aidolması da akdi bozan şartlardır. Ancak bizim memleketimizde olduğu gibi örf böyle ise caizdir. Bu hususta izlenecek yol şudur: Yetişmezden ve kurumazdan önce ekinin muhtacolduğı sulama, bekleme, zararlı otları ayıklama, arklar açma ve benzeri şeyleri yapma çiftçiye aittir. Fakat kuruyup yetiştikten sonra ekinin muhtacolduğı şeyler ikiye ayrılır: 1) Mahsulün taksiminden önce ekinin muhtacolduğı: başaktan ve saptan ayırma, savurma, taneyi ayıklama ve benzeri şeyler. Bunların masrafı, mahsulden alacakları hisse nisbetinde her iki ortağa düşer, 2) Tanenin taksiminden sonra muhtacolduğı: eve nakil ve benzeri şeyler. Bunlarda herkes kendi hissesinin masrafını çeker.

4- Samanın, tohumu vermiyene aidolması. Akid samanın tohumu verene aidolmasını gerektirir. Samanın tohum sahibine aidolması şart koşulmuşsa akid sahihtir. Samanı tohum sahibi alır. Akidde samanın şuna veya buna aidolacağı konuşulmamışsa bir kısım fakihlere göre saman tohum sahibinin-dir, bir kısmına göre de örf ne ise öyledir. Örfе uyularak her biri hissesi nis-

betinde saman alır. Ancak şu var ki çiftçinin hissesi dörtte bir ise bu fakihlere göre de samandan bir şey alamaz. Fakat üçte bir ise samanın yarısını alır.

5- Toprak sahibinin, ekiciye, ittifak edilen ekim müddetinden sonra da devam edecek bir şey yapmayı teklif etmesi: Bir ev yapmak kanal açıp su çıkarmak gibi. Fakat tarlayı sürmeğe gelince bu ikiye ayrılır. Birinin mahsule faydası vardır, diğerinin çıkacak mahsule faydası yoktur. Hasattan önce toprağı sürmeyi şart koşmuşsa bunun faydası mahsule dokunacağından sahihtir. Hasattan sonra sürmeyi şart koşmuşsa sahih değildir. Çünkü bunun, mahsule bir faydası yoktur.

Şimdi müzaraanın manasını ve müzera'ayı sahih kılan ve ifsadeden şartları bildikten sonra hangi çeşit müzara'anın sahih, hangisinin yasak olduğunu bilmek kolaydır. Fakat biz yine de sahih ve yasak olan müzara'a şekillerini özetliyelim:

Ebu Hanife ve İmameyne göre caiz olan müzara'a şekilleri:

1- Toprağı ekmek üzere birine vermek. Bu âriyettir. Âriyet alan, toprağı kendi tohumu, öküzü ve masrafiyle eker. Mahsul kendisine aittir. Haracı toprak sahibi verir. Toprak öşür ise, öşür ekene düşer.

2- Masraf ve tohum her ikisine ortaklaşa aidolan müzara'a. Bu da caizdir. Mahsul ikisi arasında taksim edilir. Yine haracı mal sahibi, öşrü ekici verir.

3- Toprağı muayyen bir para karşılığında bir veya iki seneliğine kiraya vermek. Burada hem öşür, hem de haraç mal sahibine aittir.

Yalnız imameyne göre sahih olan müzara'a şekilleri:

4- Toprak birinden, tohum, çalışma, tarım âletleri diğerinden. Burada imameyn, toprak sahibine, üçte bir ve benzeri bir hisse verirler. Bu halde çiftçi, toprağı mahsulün bir kısmı mukabilinde kiralamıştır. Bu caizdir. Nasıl ki mahsulün bir kısmı mukabilinde çiftçiyi kiralamak caizse. Yasak olan, toprak veya çiftçiden başkasını kiralamaktır.

5- Toprak, tohum ve tarım âletleri mal sahibinden, çalışma da çiftçiden. Burada çiftçiye yarı, üçte bir ve benzeri bir hisse verirler. Bu da caizdir. Çünkü bu, mahsulün bir kısmı karşılığında çiftçiyi kiralamaktır.

6- Toprak ve tohum birinden, çalışma, tarım âletleri diğerinden. Bu da caizdir. Çünkü bu halde de mal sahibi, tarlasında çalıştırmak üzere çiftçiyi ziraat âletleriyle birlikte kiralamış olur.

Yasak Olan Müzara'a Şekilleri:

1- Toprak ve tarım âletleri birinden, tohum ve çalışma diğerinden. Bu caiz değildir. Çünkü toprağın faydası, tarım âletlerinin faydası cinsinden değildir ki ona katılmış olsun, mal sahibi onları tohum ve çalışma karşılığında versin. Toprağın menfaati ekini bitirmek, öküzün ve diğer tarım âletlerinin menfaati çalışmaktır. Menfaatler aynı cinsten olmadığı için birbirine katılmaz ve dolayısıyla müzaraa sahih olmaz. Ancak örf böyle olduğu takdirde bunun da caiz olduğu söylenmiştir.

2- Tohum birinden, toprak, çalışma ve tarım âletleri diğerinden. Bu da fasiddir. Çünkü bu, tohum sahibinin, tohumu ile toprağı kiralamasından ibarettir. Yukarıda geçmişti ki akdin sahih olması için toprağın çiftçiye tam teslim edilmesi lâzımdır. Halbuki burada toprak kirahyana teslim edilmiyor. Toprakta sahibi çalışıyor. Müste'cir (toprağı kirahyan) toprağı tam manasiyle el koyamıyor. Çalışma şarta bağlı olursa çalışan, toprak sahibinin kendi elinde bulunan toprağı el keyması diye bir şey olmaz.

Bundan dolayı müzara'aya üç kişinin iştiraki sahih değildir. Meselâ toprak birinden, tohum birinden, öküz ve diğer tarım âletleri de birinden olması gibi. Bu halde tohum sahibi toprağı kiralamamış olur. Toprak ise çalışma kendisine addolanın elindedir. Kirahyanın, ona el koyması mümkün olamayacağından akid bozulur. Müzaraaya dört kişi iştirak etse, şöyle ki: Tohum birinciden, toprak ikinciden, öküz üçüncüden, çalışma dördüncüden. Burada akid başka bir illetten ötürü bozulur. Öküzü, topraktan çıkan mahsulün bir kısmına kiralamak. Bu halde öküz mahsulün bir kısmıyla kiralananmıştır. Çünkü tohum, çalışma ve toprağın karşılığın konmuştur. Tarım âletleri akdin şartlarından değil, şarta tabi'lerdendir. Halbuki burada tarım âleti asıl şartlar arasına katılmış olduğundan bu müzaraa caiz değildir. Hasılı toprağı mahsulün bir kısmıyla kiralamak, ya da çiftçiye mahsulün bir kısmıyla kiralamak caiz, bunlardan başkasını kiralamak caiz değildir.

3- Tohum ve öküz birinden, çalışma ve toprak birinden. Bu da sahih değildir. Zira ortakların verecekleri menfaatler birbiri cinsinden değildir. Tohumun menfaatıyla öküzün menfaati bir olmadığından caiz değildir.

4- Toprak birinden, tohum da yarı yarıya ikisinden. Çalışmanın mal sahibinden olmayacağı, mahsulün de yarı yarıya paylaşılacağı şart koşulmuş ise bu da fasiddir. Çünkü bu akid, çiftçinin, tohumuyla toprağın yarısını ekip tamamını almasını gerektirir. Toprak sahibinin tohumuyla de yarısını ekiyor. O da tamamından mahsul ahyor. Burada müzaraa, çiftçiye toprağın yarısını icare şartıyla mahsulün tamamını alma müzara'asıdır ki batıldır.

Fakat toprak ikisinin müşterek mülkü olur da tohumu müşterek verirler ve beraber çalışırlar, mahsulü de yarı yarıya bölmeği şart koşarlarsa bu sahihtir. Çünkü her biri, kendi tohumuyle toprağın yarısında çalışmaktadır. Bu, toprağın yarısını icaredir ama yalnız birinin çalışması şartı yoktur.

Müzar'anın Hükümleri:

Müzaraa hükümleri iki kısma ayrılır:

Birincisi, sahih müzara'anın hükmüdür. Sahih müzara'a, halen toprağın menfaatine malik olmak, gelecekte de ekimden elde edilecek hasılatı ortak olmaktır. Toprak sahibi, vereceği hasılatı ortaklık karşılığında toprağın menfaatini çiftçiye çalışmak için verir. Burada akid, tohumu vermeyeni bağlayıcı olur. Akid, tohumu mal sahibine yüklüyorsa tohum ekilmediği müddetçe mal sahibini bağlayıcı olmaz. Çünkü tohum ekilmeden önce tohumunun zayı olacağı korkusuyla mal sahibi özür beyan etmeden akdi bozabilir. Tohumu vermeyen çiftçiyi, mücerred icab ve kabul, bağlayıcıdır. Akid, tohumu çiftçiye yüklüyorsa, bu defa çiftçiyi değil, mal sahibini bağlar. Ama çiftçi de ancak tohumu ekinceye kadar akdi bozabilir. Ektikten sonra bozamaz. Tohumun kime aidolacağı açıkça söylenmemişse, zımnen söylenmiş olması kâfidir. Meselâ mal sahibinin: "Toprağımı sana verdim ki benim için ekesin" yahut: "toprağında çalışsın diye seni kiraladım" demesi, tohumu mal sahibine yükler. Fakat: "Toprağımı sana verdim ki kendin için ekesin" derse tohumu çiftçiye aidolur.

İkinci kısım, fasid müzara'anın hükmüdür. Bunun çeşitleri vardır:

Çiftçiye müzaraa işlerinden hiçbirisinin düşmemesi akdi fasiddir. Çiftçiyi ancak sahih akid bağlar.

Tohum mal sahibinden ise çiftçiye ecri misli verilir. Tohum çiftçiden ise mal sahibine toprağın ecri mislini vermek icabeder. Tohumu veren bütün hasılatı alır. Eğer tohumu mal sahibi vermişse bütün hasılatı alır; çiftçiye çalışmasının ecri mislini verir. Bu halde mal sahibine bütün hasılat helâldir. Fakat tohum çiftçiden ise mal sahibine toprağın ecri mislini verir, bütün hasılatı alır ama bütün hasılat kendisi için helâl değildir. Helâl olan, ancak tohumu ve ödediği toprak ücreti kadarıdır. Gerisini sadaka vermesi gerekir.

Fasid müzara'ada toprak kullanılmadıkça ecri misil lâzım gelmez. Binaenaleyh çiftçi toprağı işlememişse çiftçiye toprağın ecri mislini vermek gerek-

miyeceği gibi mal sahibine de çiftçinin çalışmasının ecri mislini vermek gerekmez. Zira çiftçi çalışmamıştır. Ama çiftçi toprağı işlemişse toprak mahsul vermese de toprağın ecri mislini verecektir.

Müzara'a fasid olduğu zaman ortaklar, mahsulün kendileri için helâl olmasını dilerlerse şöyle yaparlar:

Ortaklardan her biri hasıllattan alacağı hisseden vazgeçer. Bundan sonra mal sahibi çiftçiye der ki: "Senin, bana toprağımın ecrini vermen; benim de sana çalışmanın ve öküzlerinin çalışmasının ve tohumunun ecri mislini vermem vaciboldu. Şimdi (çiftçinin hissesini göstererek) benim sana vereceğime ve senin de bana vereceğine karşılık şu buğdaya razı mısın?" Çiftçi de "Razıyım" der. Sonra çiftçi mal sahibine der ki: "Senin bana, çalışmamın, öküzümün çalışmasının ve tohumunun ecri mislini vermen; benim de sana toprağımın ecri mislini vermem vaciboldu. Şimdi (Mal sahibinin hissesine işaret ederek) benim sana ve senin bana vereceğimize karşılık şu buğdaya razı mısın?" Mal sahibi de: "Razıyım" der. Bu suretle her biri, hissesini, karşısındakinin üzerinde bulunan alacağına mukabil alır ve herbirinin hissesi kendisine helâl olur. Çünkü nihayet hak kendi aralarında ve bu hak hususunda birbirlerini razı etmişler, kimsenin hakkına tecavüz etmemişlerdir. Bunda insanlara kolaylık vardır.

Müzara'anın Delili:

İbni Ömer (R.A.) in bildirdiğine göre Allah'ın Resulü (S.A.V.), Hayber halkını, alınacak meyva ve ekin hasıllatının yarısı karşılığında çalıştırmıştır. Hz. Ali'den de aynı şey rivayet edilmiştir. Dört Halife bu şekilde müzaraa yapmışlardır. Dört Halifenin bu işi ve ashaptan kimsenin ses çıkarmaması, bir icmâ olmuştur. Müzara'anın en meşhur delili budur.

Şimdi burada iki ihtimal var:

1- Bu cevazın, hurma dikili toprağa mahsus olması ki Hayber toprağı böyle idi.

2- Bunun, gerek meyva dikilsin, gerek ekin ekilsin bütün araziye şamil olması.

İşte bu ihtimaller yüzünden fakihler arasında ihtilâf belirmiş, kimi müzara'ayı caiz görmüş, kimi de haram saymıştır. Toprağı, alınacak hasıllata; ya da çiftçiye alınacak hasıllata kiralamak anlamındaki müzaraayı meneden Ebu Hanife ve Malikîler, bu meâlde olan hadislere dayanmışlardır. Çünkü bu, bilinmiyen bir şeye karşı bilinen bir şeyi kiralamaktır. Öyle ya olur ki

toprak hiç mahsul vermez de çiftçinin çalışması boşa gider. Halbuki İslâm Şeriatı, insanları, daima açık muâmeleye teşvik etmiştir ki aralarında niza ve şikâyet sebepleri kalmasın. Yine İslâm şeriatı, işçiye şefkati emreder. Onun çalışmasının, kader terazisinde asılı kalması, işçiye şefkate aykırıdır. İbni Ömer'den nakledilen ve bu meâlde olan hadisler ise Hayber toprağına mahsus idi. Burası hurma dikili idi. Hurmanın bilinen bir meyvası vardır. İşçi onu sular, büyümesine çalışır. Sonucundan emindir. Bu, müzara'a değil, müsakattır ki caiz olduğunda bir ihtilâf yoktur. Henüz ekini meydanda olmayan, ya da zayıf bir bitki bitirmiş olan toprak, bununla kıyaslanamaz.

Toprağı, alınacak mahsul karşılığında kiralamanın caiz olduğunu ileri sürenler de diyorlar ki: Bu husustaki hadis, umum ifade eder. Bunun sadece Hayber Toprağı hakkında olup diğerlerine şamil olmayacağına dair bir delil yoktur. Kaldı ki müsakatta da ücret mechuldür. Çünkü hurma da meyva vermiyebilir, bir âfete maruz kalabilir, bozulabilir. O zaman da işçinin çalışması boşa gider. Bu da mechul karşılığında kiralamak demektir. O halde müzaraa da müsakat gibi meçhule te'cirin haram olması kaidesinden istisna edilmiştir. Çünkü bunda insanların faydası vardır. Kiminin toprağı olur, ekemez. Kiminin ekme kudreti olur, toprağı olmaz. Alınacak mahsulden her ikisine belirli bir hisse ayırmak suretiyle bu akdi teeviz etmek, her ikisinin de yararınadır. İslâm şeriatinin gayesi, kolay olan bir şeyi güçleştirmek değil, kolaylaştırmak, insanların faydasına olan yolu açmaktır.

Görülüyor ki her iki taraf da insanların faydasını düşünmüş ve zayıfı korumayı hedef almıştır. Bu tez şu şekilde uyandırulabilir:

Ağaların fırsat kollayıp çiftçileri aldatmayı âdet edindiği zamanlarda bunun önüne geçmeli, kimsenin aldatılmasına fırsat verilmemelidir. İslâmiyeti iyi anlamış, doğru dürüst toplumlarda müzara'a yapılmalıdır. Bunda fayda vardır.

III - MÜSAKAT

Müsakat, saky'den gelir. Saky, sulamak demektir. Şer'an müsakat: ağaçlara hizmet akdidir. Saky sulamak anlamına geldiği halde ağaçlara hizmet, yalnız sulamadan ibaret değildir. Beklemek, budamak da bu hizmete girer. Ancak sulama, hele kuyudan çekmek suretiyle olursa çok güç bir iş olduğundan diğer işler bunun yanında âdeta zikredilmeğe değmez sayılmış ve bu akde müsakat denmiştir. Müsakat: Mahsulden bir hisse karşılığında ağaçlara, hurmalara ve ekinlere hizmet akdidir.

Hanefilere göre toprakta bir yıl ya da daha fazla kalabilecek her nebat- ta müsakat caizdir. Köknar ve hurma ağacı gibi büyük ağaçlarda olduğu gibi ekinde ve sebzevatta da caizdir. Müsakatın sahih olması için ağacın suya ve hizmete muhtac olması şarttır.

Müsakatın rüknü: Müsakatın rüknü icab ve kabulden ibarettir. Mal sahibi "Bu bahçeyi müsakat olarak sana verdim" der, işçi de "Kabul ettim" cevabını verirse icab ve kabul tamamlanmış olur. Müsakatın da şartları vardır:

- 1- Akdi yapanlar akıllı olmalıdırlar,
- 2- Akid yaptıkları meyvalı ağaç, hizmetle artmalıdır,
- 3- Hasılat her ikisinin olmalıdır.
- 4- Bahçedeki bütün ağaçlara şamil olmalıdır,
- 5- Bahçe işçiyeye teslim edilmelidir,
- 6- Çalışma işçiyeye aidolmalıdır.

Müsakatta müddet beyanı şart değildir. Çünkü akid, akidden sonra hasıl olacak ilk mahsuledir. Ama ne zaman çıkıp ne zaman bittiği belli olmayan bir meyva üzerine akid yapılmışsa müddet beyanı şart olur. Fakat çıkıp bittiği müddet belli olan meyvalarda müddet beyanı şart değildir.

Müsakat akdini bozan şartlar:

- 1- Mahsulün yalnız birine aidolması,
- 2- Birinin, sayısı veya ölçüsü belli olan bir hissesi olması. Meselâ birine yirmi ölçek vs. gibi bir hisse kesilmesi.
- 3- Toprak sahibinin çalışması veya her ikisinin beraber çalışmaları şartı,
- 4- Taksimden sonra meyvayı taşıma teklifi. Çünkü taksimden sonra herkes kendi hissesinden sorumludur.
- 5- Meyvayı kesme veya toplamannın yalnız işçiden istenmesi,
- 6- Menfaati müsakat müddetinden sonra da devam edecek bir şeyin yapılması şartı. Duvar çekmek, ağaç dikmek vs. gibi.
- 7- Hissenin, çalışmaya tabi olması. İki kişi şu şekilde akid yapmışlarsa sahih değildir: işçi hizmeti karşılığında mahsulün üçte birini alacak, mal sahibi üçte birini alacak, hiç çalışmayan biri de geri kalan üçte birini alacak. Bu akid sahih değildir. Çünkü akidde amel şart olmuyor. Çalışmayan biri de hisse alıyor.

Müsakatın hükümleri de şunlardır:

1- Ağacın muhtacolduğu şeyleri yapmak: Sulamak, arkları, geverleri düzeltmek, beklemek, hurmayı aşlamak, zararlı otları temizlemek vs. Bunlar işçiye âittir. Fakat ağacın masrafı, yeri kazmak gibi meyvanın büyümesi ve artması için lâzımgelen masraflar her ikisine hisseleri nisbetinde düşer.

2- Mahsulün, ikisine akiddeki şart uyarınca taksimi.

3- Mahsul olmadığı zaman, hiçbirinin bir tazminat ödememesi.

4- Akdin her iki tarafı bağlayıcı olması. Bu akdi hiçbiri, diğerinin rızası olmadan feshedemez. Ancak bir özür hali başka. İşçinin, çalışmayacak dedecede hasta olması, mal sahibinin işçinin hırsız olduğunu anlaması, birinin ölmesi veya akid müddetinin geçmesi gibi.

5- Şartta indirme ve çıkarma yapmanın caiz olması.

Fasid müzara'a: Mahsul tamamen mal sahibine aidolması, mahsul olun olmasın, işçiye çalışmasının ücreti verilmesi halidir ki fasiddir.

Hulâsa müsakat akdinin şartları, müzâra'a akdinin şartları gibidir. Hükümü onun hükmüdür ki sahihtir. İmamı A'zam'a göre bu da müzara'a gibi caiz değildir.

Müsakat, dört hususta müzaraadan ayrılır:

1- Müsakat akdi bağlayıcıdır. İcab ve kabulden sonra taraflardan hiçbiri, diğerinin rızası olmadan akdi bozamaz. Müzara'a akdi ise tohumu vermeyeni bağlar, tohumu vereni bağlamaz.

2- Müsakatta muayyen bir müddet için akdedenler de meyva olgunlaşmadan müddet geçerse işçi, meyva sonuna kadar ağaçlara bakmağa hak sahibidir. Meyvalar olgunlaşmadan müddet biterse mal sahibi "Artık müddet geçti, senin bir hakkın kalmadı. Eğer hakkının baki kalmasını istiyorsan bir ücret ver" diyemez. Malikin âmilden ücret istemeğe hakkı yoktur. Çünkü mücerred ağacı isti'car sahih değildir.

Fakat müzara'ada çiftçi, müddet geçtikten sonra da ekine bakabilirse de mal sahibi bu esnada çiftçiden toprağının ücretini isteyebilir. Çünkü toprağı isti'car caizdir. Çiftçi müddet geçtikten sonra ekini toplamamakla toprağı işgal etmiş olur.

3- Bir şahıs, bir diğeriyle müsakat akdi yapar, orada çalışır, sonra oranın başka birine aidolduğu anlaşılırsa işçi bahçe sahibine ecri misl verir. Mey-

va olmazsa ecri misl vermez. Fakat müzara'a akdi yapar da toprak başkasına ait çıkarsa ekinin tamamı toprak sahibinindir; çiftçi kendine düşen ekinin kıymetini alır.

4- Müzara'ada müddet beyanı şarttır. Müsakatta şart değildir. Çünkü âdeten meyvanın yetiştirme müddeti bellidir. Müddet beyan edilmese de akid sahih olur⁴¹.

NETİCE

İslâmiyet, toprakta da özel mülkiyete dokunmamıştır. Alın teriyle kazanılan mallar, sahiplerininindir.

Fethedilen araziler, haracîdir. Sahipleri savaştan önce müslüman olan topraklar öşri olur. Savaştan sonra müslüman olurlarsa o arazinin öşri veya haracî olacağını devlet başkanı tayin eder. Devlet reisi arazinin haracî olacağını ilân ettikten sonra toprağın sahipleri müslüman olursa arazi haracî olmakta devam eder.

Müslümanlar verdikleri sözü tutmuşlar âdil hareket etmişler, galip geldikleri yerlerin halkına şefkatle muâmele etmişlerdir. Haraç vururken daima toprağın gücünü dikkate almışlar, haraç tophıyan âmillerin zulme sapmalarını için çok titiz davranmışlardır. Cephe dışında kalan halka tecavüz etmişlerdir. Bir malı sahiplerinin elinde bıraktıktan sonra o kimse kendisine verilen toprağı kötü kullanmadıktan sonra elinden toprağını almamışlar, zimmîlerin arazilerini satmamışlardır.

İslâmda başkasının hakkına tecavüz haramdır. Bir kavim, diğer bir kavmin toprağına hurma dikmişlerdi. Toprak sahipleri durumu Hz. Ömer'e şikâyet ettiler. Hz. Ömer, toprak sahiplerine: "Ya siz onlara hurmalarının kıymetini verip hurmaları alın; ya da hurma sahipleri size toprağınızın değerini versinler." dedi. Bu suretle ne toprak sahipleri gadre uğradı, ne de ötekilerin emeği boşa çıktı.

Hz. Peygamber (S.A.V.) "İslâmda ne zarar vermek, ne de zarargörmek yoktur"* demişlerdir. Bu Hadis, İslâm hukukunun temel prensiplerinden biridir.

41 Bkz: 'Abdurrahman al-Ceziri, Kitabu'l-Fıkh 'alâ'l-Mazâhibi'l-Arba'a, c. 3, s. 1-35, Matba'atu'l-İrşad, 1354/1935

* İbd Mâce, Ahkâm, 17, Akdiye, 31

Aslında mülk Allah'ındır, toprak da Allah'ındır. İnsanlar onun menfaa-
tinden yararlanırlar.

İslâmda fethedilen topraklar, devlete mal edilmiş, satılması yasaklanmış-
tır.

Her şeyin zekâtını vermek lâzımgeldiği gibi toprağın zekâtını vermek
de lâzımdır. Toprağın zekâtı da öşür veya haraçtır. Bu da yarıdan onda bire
kadar değişir. Yarıdan fazla, olmaz.

İslâm, hile-i şer'iyyeyi kabul etmez. Hâşa Allah aldatılamaz. Bazı kim-
seler, zekâtтан kaçmak için paracıklarını arsaya yatırmakta, arsaya zekât
düşmez demektedirler. Bunlar bu hareketleriyle arsa spekülasyonu yapıyor,
arsaların pahalanmasına çalışıyor ve ihtikâra sapıyorlar. Spekülasyon, iht-
tikârdır. İhtikâr yapan da Resuli Ekrem'in diliyle mel'undur.

Müslüman çalışır kazanır ama yedi sülâlesini düşünmez. Kazandığını
Allah yolunda sarfetmeğe can atar. Allah'a tevekkül bunu gerektirir.

Devlet, kendine ait araziye dilediğine verebilir. Arazi yine devletindir.
Verilen, arazinin kendisi değil, faydasıdır. Bir araziyi alan, onu güzel işlet-
meğe mecburdur. Üç yıl araziyi işletmiyen kimsenin elinden o toprak alınır,
başkasına verilir.

Toprak hususunda örf büyük yer verilmiştir. Toprak meselesi esas
itibariyle Hz. Peygamberden sonra zuhur eden bir mesele olduğundan bu
hususla örf, önemli rol oynamıştır. Bu genişlikten istifade edilerek zaman
zaman kanunlar çıkarılmış, toprak mülkiyetinde ayarlamalar yapılmıştır.

Alın teriyle kazanılan mallara dokunulamaz. Fakat gasbedilen toprak-
ları gasıpların elinden almak devletin vazifesidir. Anadolu'da birçok toprak-
lar, ağalar tarafından gasbedilmiştir. Öldürülen veya canını kurtarıp kaçan
Ermeni topraklarına da yine gözü açıklar sahip çıkmıştır. Bu topraklar dev-
letin malıdır. Şahıslar bunlara sahibolamazlar. Çünkü İslâmda Ebu Hanife'ye
göre devletin izni olmadan mevat (ölü) toprağı bile ihya eden, ona sahip çı-
kamıyacağına göre tamamen mamur bir toprağa nasıl sahip çıkabilir?

Titiz bir çalışma ile gasbedilen bu araziler, geri alınmalı, topraksız köy-
lûye dağıtılmalıdır.

İslâmda mirî arazinin rakabesi devlete aittir. Bundan dolayı devlet,
toprakta bir ayarlama yapabilir. Zaman zaman yapılmıştır. Bidayetten bu
yana cereyan eden tatbikat gösteriyor ki Allah'ın, her zaman kendisini gö-
zetlediğini bilerek amellerini ona göre düzenliyen, rüşvet ve iltimasa boyun
eğmeyip, kanunu âdilâne tatbik eden inanmış kişilerin yöneteceği bir top-
rak reformu, İslâmın ruhuna uygundur.